

آذربایجان میلی حۆکومتی نین ۶۰- جی ایلدۆنومو موناسبتیله
آچیق سۆز

شهریورین اون ایکی سی

۱۳۲۴ - ۱۳۲۵

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین بیرینجی ایلدۆنومو موناسبتیله

شهریورین اون ایکی سی
آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین
بیرینجی ایلدۆنومو موناسبتیله

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین
بیرینجی ایلدۆنومو موناسبتیله

(دۆرد بۆلومه)

دوردونجو بۆلوم

(كىتابىن سون بۆلۈمۈ)

««كىتابىن دوردونجو بۆلۈمۈندە كىلر»»

۸۲	آقاي پىشەورى نىن آذربايجان خلقى نىن صلاحىتدار شىخىتلىرى نىن كونفرانسىندا ائىدىگى بيانات
۸۵	قطىنامە دۆولت و آذربايجان نومايندەلرى آراسىندا مووافىقت اولونموش
۸۶	قراردادىن متنى
۸۸	آقاي پىشەورى نىن رادىو موقابلىندە سۆيلەدىگى تارىخى نىطقى آقاي پىشەورى نىن آذربايجان مجلس مىلسى نىن آخىرىنجى
۹۱	ايجلاسىنداكى نىطقى نىن خولاصەسى
۹۴	بىر قدر دە ايرانىن عومومى وضعىتىندن دانىشماق لازىمدىر
۹۶	بىر نچە كلیمە دە مووافىقتنامە حقىندە دئمك لازىمدىر
۹۷	يىنى دۆور، يىنى شوعارلار

آقای پیشه‌ورینین آذربایجان خلقینین صلاحیتدار شخصیتلرینین کونفرانسیندا ائتدیگی بیانات

بیز تهرانا وارید اولدوقدا ژاندارم وساییر مستحقظلرین چنگیندن خیلاص اولوب اؤزلرینی بیزه یاخینلاشدیران اشخاصین سیماسیندا و حرکتینده بونو آشیکار صورتده گۆردوک. طیاره مئیدانینا گلیب چیخماغا مووفق اولان تهران آزادیخواه‌لارینین شوعلارلاری بیزیم روحوموزو تیره‌دیردی:

سبز بیزه نیجات وئردیز، سبز ایران خلقینی اسارتدن خیلاص ائتدیز، اماندی ایشتیاه ائتمه‌یین! آزادلیغیمیز سیزین دوزگون حرکت ائتمگینیزه باغلیدیر.

یاشاسین آذربایجانین قهرمان خلقی!

یاشاسین آزادلیغیمیزین مشعلدارلاری اولان آذربایجان آزادیخواه‌لاری!

بو شوعلارلار آذربایجان خلقینین باشلارینین اوجالماسینا، اونلارین تک اؤزونو ایداره ائتمک دگیل، بلکه، بوتون ایران خلقینه نیجات وئرمک ایستعدادینا مالیک اولدوغونو بیز داها ایشیات ائتمیش اولدو. هله نهضتیمیز باشلانان گوندن تهران و ساییر ایران شهرلرینده مونتشیر اولان روزنامه‌لرین «گلین بیزه ده نیجات وئرن!» شوعلارلارین بیز هنوز اونوتمامیشیق. من موتاسیفم بورادا ایران زیمامدارلاریندن بیرین سؤزونو دئمگه مجبور اولورام. دانیش‌یغیمیزین جیدی و شیرین بیر یئرینده سؤز آذربایجان والیسی‌نین تعینینی اطرافینا گلدی. آقای زیمامدار «سیزده‌کی والی اولایلین بیر آدم بوخودور» دندی. منیم اونا وئردیگیم جوابی یقین ائدیرم سبز چوخ گۆزل حیس ائدیرسیز، اونو تکرار ائتمگه احتیاج یوخدور. بونولا ایسته‌بیرم تهران حؤکومتی‌نین نه کیمی آدم‌لار الینده اولدوغونو گؤستریم و ایسته‌بیرم بیله‌سیز کی، شاید او زیمامدار سهون بو سؤزو دئمهمیشدیر، اونون دوشونجه‌سی و آنلاغی بوندان یوخاری اولایلمز. تهران جماعتی ایسه بو کیمی زیمامدارلاری اؤز باشیندان کنار ائتمگه قادیر دگیلدیر. بو کیمیلرین بیزه: «سبز باشلادیغیز بؤیوک ایشلری یاریمچیلیق قویوب، گلین بیزیم بویوندوروغوموزون آلتینا گیرین!» دئمه‌سی، آیا بؤیوک حقسیزلیک دگیلدیر؟ چون بیز ایرانین مرکزی حساب اولونوروق، اونا گۆره ده اشرف مخلوقاتیق، دئمک ان ساده بیر اینسانین روحونو عوضانا وادار ائتمگه کیفایت ائتمیزی؟

بونولا بئله مشهور ریاضیدان و عالیمین سؤزونو تکرار ائدیب دئمک لازیمدیر کی، «با ویجودی این یئر دولانیر» یعنی آذربایجان خلقی موتمدین، فداکار و لایق بیر میلیدیر، او اؤزونو ایداره ائتدیگی کیمی بوتون ایران خلقینین آزادلیغی‌نین علمداریدیر.

سؤز، بیزیم تهران ایله دانیش‌یغیمیز باره‌سینده ایدی. بیلدیگینیز کیمی صدر و حکیمی کابینه‌لری ککلیک کیمی باشلارینی قارا قویلابی دنویادان خبرلری اولمادیقلاری اوچون میلی نهضتیمیزی سیلاح گوجو ایله دایاندیرماق فیکیرینده ایدیلر. اونلارین نظرینده آذربایجان خلقی ذولفقاری، کور میرجواد، ابولقاسیم جوان، امیر نصرت و صادق مجتهدی کیمی خلق دوشمنلریندن عیبارت ایدی. اونا گۆره بیزیم حق سؤزلریمیزی ائشیتیمک عوضینده اونلارین بارماغی ایله رقص ائدیب، بیزیم ایچریمیزده عوضیان تؤولید ائتمک کیمی احمقانه اومید اوزرینده حرکت ائدیردیلر. نهایت فداایریمیزین ضرب شصتی اونلارین آرزولارینی بوچا چیخاردی. بیلاخره تهران آنلادی کی، زور ایله آذربایجان خلقینین ایراده‌سینی سیندیرماق اولماز. نهایت اونا گۆره ایرتیجاع ارکانیندا موختصر تزلزل عمله گلدی، نهایت آزادیخواه عونورلرین کؤمگی ایله حکیمی حؤکومتی بیخیلیب چوخ آز بیر اکثریتله ایرتیجاعی مجلس قوام‌ولسلطنه کابینه‌سین وجودا گئیردی. قوام‌ولسلطنه کابینه‌سی زور و گوج سیاستینی دگیشدیریب صلح یولو ایله جواب وئرمه‌لی اولدوغودان اونون رسمی دعوتینی قبول ائدیب مجلس میلی و میلی حؤکومتیمیزین دستوری ایله ایسته‌دیگیمیزی صلح و موسالیمت یولو ایله الده ائتمک اوچون تهرانا گئتدیک.

بونو گرک هامی بیلسین کی، بیز تهرانان پئنی بیر شئی طلب ائتمیردیک. چونکی بیز ایسته‌دیگیمیزی آماغا مووفق اولموشوق، قارشیمیزدا دوران مساله آدم‌لاریمیزی فان تۆکمهدن ساخلاماق مساله‌سیدیر. بیز ده بیزایسته‌دیگیمیزی ایران خودودوندا حیاتا کئچیرمگی هدف قرار وئردیگیمیزی ده اونوتمامیشدیک. بیلیرسیز کی، هنوز ایندی‌یه قدر بیز خارجه و جنگ ویزارتخانالاری تشکیل ائتمهمیشیک. قوشونلاریمیز خلق قوشونلاری آدلانیر. خلق قوشونونون وظیفه و مقصدی رسمی دؤولت قوشونونان تامامیله باشقادیر، خلق قوشونو داخیلی امنیت و میلی آزادلیغیمیزی تأمین ائتمک مقصدی ایله تشکیل ائدیلن بیر قوه‌دیر. پولوموز، بایداغیمیز و عونوانیمیز ایسه بیلاخره عوموم ایران اساسیندادیر، بینابراین بو وضعیت اوزون مودت دوام ائده بیلمز، بالآخره گرک مرکزی حؤکومت ایله تکلیفیمیز معلوم اولایدی. بو تکلیفی موعین ائتمک اوچون آقای قوام‌ولسلطنه‌نین صلح الینی ردائتمه‌یب تهرانا گئتدیک، حتا من اؤزوم شدید مریض اولدوغوما باخمایاراق مساله‌نین داها تتر حل اولونماسی

مقصدی ایله صمیمی یولداشلاریمین و طبیبلرین تۆوصیه‌سینه باخمایاراق شخص آقاي قوامین دعوتینی قبول ائدیپ هئیات ایله برابر موسافیرت ائتدیم. ایستر خصوصی گۆروشلریمیزده، ایسترسه رسمی گۆروشلرده بیز خلقیمیزین آسایش و صلح یولو ایله ایختیلافتی حل ائتمگه حاضر اولدوغونو سؤیله‌دیک. آقاي قوام اولسلطنه و سایبر دؤولت نوماینده‌لری عومومیتله بیزیم فیکیریمیزه مووافیقت ایظهار ائدیردیلر، لاکین عملده دؤولتین ۷-ماده‌دن عیبارت اولان تصوینامه‌سیندن تجاوز ائتمگه حاضر اولماق ایسته‌میردیلر. سیز البته نوماینده‌لر هئیاتینین موذاکیره‌لر حقیقده وئردیگی رسمی اعلامیه‌نی ائشیتیمسیز. بیزیم گیزلی سیاستیمیز اولمادیغینا گۆره موذاکیره‌نین تفصیلینی دونیايا اعلام ائتدیک ویلیدی دیک کی، تهران حۆکومتی بیزدن مغلوب بیر قووه کیمی قئید شرطسیز تسلیم اولماق طلب ائدیر. بو ایسه گولونج وضعیت مئیدانا چیخاریردی. بیز دئدیک وقت کی، دؤولت تصوینامه‌سی آبه‌ی آسیمانی کیمی تغییرناپذیر ایمیش، بو ایصرار ایله بیزی تهران دعوت ائتمک نه‌یه گۆره ایدی؟

تهران رسمی مقاماتین سؤزلری تبریزده آقاي بیات طرفیندن دانیشیلان سؤزلرین عئینی ایدی، اونلار همیشه اولدوغو کیمی قانون اساسیدن و اوصولدان بحث ائدیپ سفسطه ایله مؤوضوعی اؤرت - باسدیر ائتمگه چالیشیردیلر.

بیز اول گون دئدیک بیز دیپلومات دگیلیک، ولی قانون اساسی و سایبر قانونلاردان اؤزوموزه گۆره ایتیلایمیز واردیر. بیز ایندی‌یه قدر قانون اساسی‌نین اساس مسأله‌لرین مسکوت قالماسینی دا بیلیریک، بیز قانون اساسی‌نین رضاخان دیکتاتورلوغو اوچون تغییر وئریلمه‌سیندن بیخبر دگیلیک. بیز ایران یوروموش بیقانونلوقلارین سرمناشین ده بیلیریک، بیز آمریکادان گلیمه‌میشیک، ایرانلی بیق وایراندا قانونلارین نه شکیلده اجرا ائیلدیگیندن خبریمیز واردیر. ایندی ده ایراندان کیملرین حۆکومت ائدیگینی و ایران میلیتی‌نین بو اشخاص اولان نظرینی ده بیلیریک. گلین ساده دانیشاق، آذربایجان خلقی بیر گون ایستیداد علییه‌نه قیام ائدیپ قانون اساسینی وجودا گئیردی و میلی حۆکومت بیناسینی قوردو. تهران مورتعجلی ایسه یاریم قرن مودتینده اونو مسکوت قویوب جورجور واسیطه‌لر ایله خلقی حاکیمیتدن محروم ائتدیلر. ایندی ایسه آذربایجان ایکنجی حرکتی ایله او حقی دیرلتمک ایسته‌یر، فقط بونا جواب وئرمک لازیمدیر. خالیسه یئرلرین بؤلونمه‌سی و دؤولت یئرلرین غاصیلر الیندن آلینیب و اکنیچیلر آراسیندا تقسیمینی قانون اساسی منع ائتمه‌میشدیر. قانون خلقین ایراده‌سیدیر. آذربایجان کندلیسی آرتیق اؤز حقیقینی آلمیشدیر، اؤز ایراده‌سی ایله بو کندلری بؤلوموشدور. دؤولت ایسه بوتون ایران آذربایجان ایله هم‌رنگ اولماق اوچون بو ایشی بوتون ایالت و ویلایتلرده عملی ائتمه‌لیدیر.

بیز حتی ایختیلافتی رفع ائتمک اوچون بؤیوک گودشتره حاضر اولوب دئدیک: آنجاق بیزه ایمکان وئرن آذربایجان خلقی اؤز ایالت انجومنی واسیطه‌سیله دؤولت ایداره‌لرین مأمورلارینی و ایالتین والی‌سینی دؤولته پیشناهاد ائتسین ویونلارین حۆکمی مرکزی دؤولت طرفیندن صادر اولسون و بونلار ساده بیر سؤز ایله دئسک آذربایجان ایداره ائتسینلر.

تهران حۆکومتی تک ملک مدنی، تک امیر نصرت، تک صمصام بختیاری اوچون قاییل اولان بو حقی آذربایجانلیلار اوچون قاییل اولماق ایسته‌مه‌دی. قانون‌اساسیه موغاییر اولان ایداره‌یی کول ژاندارمرینی بنله بیزه قانونی موسیسه آدلاندیریب اونون وحشت تؤولید ائدن نیفوذونو آذربایجانا قایتارماق ایسته‌دی. خلق قوشونلارینی عادی نظام وظیفه حساب ائدیپ اونون فرمانده‌لرینی ده تهراندان گؤندرمک کیمی پیشناهادلاری مئیدانا سوردو.

بیز چوخ گؤزل بیلیردیک کی، آذربایجان خلقی شهر یورین اوچونده اؤزلرین حقیقی سیمالارینی گؤسترن افسر پالتاری گئیمیش یالانچی پهلوانلار نه جور باخیر وئنه ده بیلیردیک کی، ستارخان ائولادی تهرانین تیریاکی سرهنکلی‌نین معشوقه‌لرین بوقچاسینی حاماما داشیماغا آرتیق تحمل ائده بیلمز. اونا گۆره ده اونلارین بو خصوصدا ائتدیکلری پیشناهادی رد ائدیپ دئدیک: دؤولت طرفیندن بیرنچه نفر آذربایجانا گلین، بورادا مسأله طرفینین ریضایتی ایله حل ائدلسین و بیر ده بیز تهران حۆکومتینه بیلدیردیک کی، آذربایجان قوشونو خلق قوشونو و آزادلیق قوشونودور. اونو ایران خلقی‌نین آزادلیغینی محو ائتمگه مجبور ائتمک اولماز. خلقیمیز اؤز قوشونونو ایداره ائتمکدن عاجیز دگیلیر. اگر تهران دوغروندا آذربایجانلینی ایرانلی بیلیرسه بیزیم پیشناهاد ائدیگیمیز اشخاصی قوشونون فرمانده‌لیگینه تعین ائتسین. بو ایسه اونلارین خوشونا گلن دگیل ایدی، اونلار ایران تهران عیبارت بیلیر و ایراندان حاکیمیتی فقط بنش اوچ نفره منحصر حساب ائدیلر.

بیز ده بیزه فرمانده کول قووانین و بعضی غئیرمسول مقاماتین بو ایشه راضی‌اولایلمیه‌جگینی آندیرماق ایسته‌دیلر.

بیز فرمانده کول قووا مسأله‌سینی مشروطه اساسی موجیبینجه تفسیر ائدیریک. بیزجه فرمانده کول قووا فقط مجلس شورای ملی‌نین خارجیلره اعلان ائتمک ایسته‌دیگی حرپی فرمانی ایضا ائدر. اونون جاری ایشلره قاریشماسی غئیرمسول اولدوغونا گۆره آزادلیق و مشروطه قانونونا موغاییردیر.

رضاخان همین فرمانده‌لیک ایختیاریندا ایستیفاده ائدیپ ایراندان آزادلیغین ریشه‌سینی کسدی و ایرانلی بیلدیگیمیز کیمی فلاکتلره سؤوق ائله‌دی. ایندی ده فرمانده کول قووا موطلق پاراتماق ایران خلقی‌نین، ایران آزادلیغی‌نین خیلافتیندیر و غئیرمسول مقاملار اگر بو ایشده ایصرار ائدرلر ایسه ایراندان بؤیوک حادثه‌لر وجوده گلر و معلوم دگیل بو طاماح غئیرمسول مقاماتین نفعینه تامام اولایله.

ظاهرده ساده گۆرون سازیش مسأله سینى بو نحو ایله سفسطه به دؤندریب بیزی اون بئش گون تهراندا معطل ائتدیکن سونرا نتیجه سیز آذربایجانا قاییتماغا مجبور ائتدیله.

سؤزون فیساسی بودور کی، تهران هئیأت حاکیمه سی بیزیم باشلادیغیمیز بؤیوک ایشلری تامامیله اورتادان آپاریب، بئش آی بوندان اولکی کیمی شهرلریمیزی کؤهنه قیریستانلارا، ضلالت و فیشاردان تازا خیلاص اولموش خلقیمیزی، ژاندارملار، اوغرو، موخت و جانی مأمورلارین آياقلاری آلتینا سالماغا چالیشیرلار. سؤزون جانی دا بوراسیندایر کی، قانون اساسی و سایر قانونلاری دا بدبختانه بو مقصد اوچون آلت قرار وئرمیشدیلر.

بیر ده مسأله تک آذربایجان مسأله سی دگیلیر، سؤز بوتون ایراندا آزادلیق، دموکراتلیق اوصولونون پایلماسی اوستونده دیر. تهران هئیأت حاکیمه سینى و تهران بؤیوک فتودال و یئر صاحبیلرینی قورخویا سالان دا بوراسیدیر. اونلار قانون اساسی عونوانی آلتیندا بوتون خلقین حوقوقونو محو ائتمگه چالیشیرلار.

بیز چوخ ساده آداملاریق، لئیکن ساده لیگیمیز او قدر دگیلیر کی، کاسانین آلتیندا گیزله دیلن یاریم کاسانی گؤره بیلمه یک. بیز دیپلومات دگیلیک، لاکین خوروزین قویروغونو گؤرمکدن عیجزیمیز یوخدور.

داعوا هامیسی موللا نصرالدینین یورغانی، یعنی کندلی نین آلدیغی توپراق و خلقین آلدیغی حاکیمیت اوستونده دیر.

بونو ایرتیجاع عونصورلرینین بوشقابلاری نین دییینی یالایان تهران ایرتیجاعی مطبوعاتی نین زوزه چکمه سینه باخمایاراق بوتون ایران خلقی دوشونوب آنلامیشدیر، سؤز آذربایجانین ایراندان آیریلماسی باره سینده دگیلیر، بونو ایدعا ائندنه یوخدور. بیز هرگیز بو ایدعانى ایرلی سورمه میشیک. سؤز مشروطه نین، دموکراسی اوصولونون ایراندا ایجرا ائدیلمه سی و بیزیم باشلادیغیمیز بؤیوک ایصلاحات پروقرامی نین بوتون مملکت حودودیندا حیاتا کتچیریلمه سی اوستونده دیر...

بیزیم آرتیق آیری یولوموز یوخدور، باشلادیغیمیز ایصلاحاتی یوزا بیلمه ریک، تهران ایسه بوتون ایران خلقی نین حق حاکیمیتینی تصدیق ائدیپ مملکتی فلاکت و هرج - مرجدن نجات وئرمک یولوندا حیدی قدملر گؤتورمه لیدیر.

آقای قوام اولسلطنه گرک بیلسین کی، دنیا دگیشیب، حتا ایراندا یئنی نسیل وجودا گلیمشیدیر.

بو نسیلی یاریم قرن بوندان ایرلی کی طرز تفکور و اوصول ایله ایداره ائتمک اولماز. بیر ده حیس اولونوردو کی، هئیأت ووزرا آراسیندا توافوق نظر یوخدور. اصلن وزیرلرین اکثری تصادوفی آداملار دیر کی، شخص آقای قوام اولسلطنه خصوصی ودوستانه موناسیبات ملاحظه سیله کابینه به دعوت ائتمیشدیر.

بونلارین دا هر بیرسی نین باشی بیر بیئر باغلی دیر، حتا شایعات وار ایدی کی، بعضی تازا عرصه به گلیمیش «قوجا» دربار خانیملاری نین دا دؤولت اعضاسینا تاثیرلری واردیر.

تهران واقیعن مخوف، واقیعن خطرناک، واقیعن ایرانی فلاکت و ایران خلقینی آجلیغا، بئچارالیغا، گدالیغا سؤوق ائدن بیر مرکز فساد دیر.

بیز جیدن صلوح و سازیشه و ایرانین تمامیت ارضی سینه طالب و طرفدار اولدوغوموز حالدا تهراندان بیر نجات گؤزله به بیلمیریک. آقای قوام اولسلطنه نین کابینه سی دواملی بیر کابینه او وقت اولا بیلردی کی، آذربایجان خلقی ایله کنارا گله ایدی، موتاسیفانه بو گونه قدر بو خصوصدا حیدی بیر قدم گؤتورمگه موفق اولابیلمه میشدیر.

بیزیم حوسن ظن و فداکارلیغیمیز، کابینه اوچون بؤیوک بیر شانس ایدی کی، موتاسیفانه آقای قوام اوندان هنوز ایستیفاده ائده بیلمیر.

ایسته بیرم سیزی ایناندرام کی، کابینه اعضاسیندان بعضی سی نین خصوصی و شخصی نظرلری آقای قوام اولسلطنه نین رفتاریندا بئله درین بیر تاثیر باغیشلامیشدیر. مثلن شاید وزیرلردن بیر پاراسی بیزده تیرپاک قانونونون ایجراسی سببیه آذربایجانلیلارا قانلی و غدار دوشمن کسيلمیش اونون نظری آقای قوام اولسلطنه نین رفتاریندا مونعکس اولموشدور.

موتاسیفانه آقای قوام اولسلطنه نین آذربایجان مسأله سی حقیقده صادر ائدیگی ایبلایه نی تجزیه ائتمگه فورصت یوخدور. بو رسمى سندده بیزی حئیره سالان نفت و اینتیخابات مؤوضوعونون اورتالیغا چکیمه سی و حقیقده اونلارین گوروو ساخالنیلما سیدیر.

اولن نفت مسأله سی ساده ایقتیصادی و خارجی سیاسته عایید بیر مسأله دیر. بونو آذربایجان مسأله سینه قاریشدرماق هنج بیر منطق ایله دوز گلیمیر.

بیلاخره آذربایجان مسأله‌سی‌نین داخلی بیر مسأله اولدوغونو حتی آقای قوام‌اولسلطنه اؤزو ده تصدیق و اعلان ائتمیشدیر.

اینتیخاباتین اعلانی و اونون عموم ایراندا آزاد بیر صورتده عمله گلمه‌سینه کیمسه مانع دگیلیدیر. مگر اینکی تصور ائدک دؤولت کئچمیش صحنه‌لری تکرار ائتمک ایسته‌ییر.

مثلن ایسته‌ییر کی، آذربایجاندا هر یئرده اولدوغو کیمی پول، گوج، تهدید و تطمیع ایله بیر عیده اوغرو، خایین، مورتجع، میلت نوماینده‌سی نامینه مجلس کورسولرینی ایشغال ائتسینلر.

اگر مقصد بو ایسه آذربایجانلی بئله بیر مجلسه نیفرت و اینزجار ایله باخار و آقای قوامین اتحاد جماهیر شوروی موقابیلده ائتدیگی تعهده همین بو مجلسین بؤیوک انگل اولابیلمه‌سینی حتی اونون اؤزده اینکار انده بیلمز. بونلارین هامی‌سینی نظره آلاق بیز دؤولته مصلحت گؤروروک کی، آذربایجان خلقی ایله ساده و صمیمی صورتده دانیشیغا باشلایب اونلاردان او گؤذشتلری طلب ائتمه‌سین کی، اونون قبولی بو خلق اوچون اولوم - دیریم مسأله‌سیدیر. بونا آذربایجانلی هئج بیر وجهیله حاضر اولابیلمز و اولمایاجادیر.

بونلارین هامی‌سی ایله برابر، ایشین صلوح یولو ایله حل ائدیلمه‌سیندن هنوز مایوس دگیلیک و بیزیم طرفیمزدن ایندیکی آرامیشی پوزماق اوچون قدم گؤتورولمیه‌جکدیر. حتا سرحدلریمیزه گؤندریلن سرباز و ژاندارم دسته‌لری ده بیزی تحریک انده بیلمز. قورخماق مسأله‌سینه گلدیگده گومان ائدیریم بوتون تهران مورتجعلری و کور میرحواد و امیر نصرت و ساییر فراری خلق دوشمنلری مثلن، ذولفقاری ایله برابر بو ایشی تجروبه‌دن کئچیرمیشلردیر. بیز حکیمی و صدر کابینه‌سی زمانی دئدیگیمیز سؤزو یئنه ده تکرار ائدیریک:

آذربایجانا سیلاح ایله گلک اود ایله اویناماق دئمکدیر! بیز آقای قوامی اوندان عاقیل بیلیریک کی، اؤز الیه بو حریق موشتعل ائتمگه ایقدام ائتسین، اگر بو ایش قاباغا گلرسه خلقیمیز، ائلیمیز و جماعتیمیز، اروادلی - کیشیلی بیرتن واحد کیمی آباغا قالخاجاق و توپراغیمیزا اوزانان خایین و موردار اللری همیشه‌لیک قطع انده‌جکدیر!

باشاسین آذربایجان خلقی‌نین میلی بیلرلیگی!
باشاسین بو بیلرلیگی وجودا گتیرن فیرقه‌میز!
باشاسین ایران خلقلری‌نین اوزونه آزادلیق قاپوسو آجان قهرمان فدایی و رشیدقوشونلاریمیز!

***

چارشنبه گونو آخشام ساعات ۸- ده آذربایجان دؤولت تئاتریسی سالونوندا موختلیف طبقه‌لرین ایشتیراکی ایله بؤیوک طنطنه‌لی بیر کونفرانس تشکیل تاپدی.

آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین صدری آذربایجان میلی حؤکومتی‌نین باش وزیر و خلقیمیزین سئویملی رهبری آقای پیشه‌وری آذربایجان نوماینده‌لری هئیاتی‌نین تهران حؤکومتی ایله آپاردیغی موداکیره‌لر خصوصوندا تفصیل دانیشدیار.

آقای پیشه‌وری‌نین بیاناتی احساساتلا قارشیلانیب و حاضرلر طرفیندن دفعه‌لرله آلیشلاندی.

سونرا آقای پیشه‌وری‌نین بیاناتی فارس دیلینده وئرلیدی. نهایت کونفرانسدا ایشتیراک ائدنلر آقای پیشه‌وری‌نین گوزاریش و معروضه‌سینی ائشیتدیکدن سونرا بو قطعنامه‌نی عمومیتله تصویب ائتدیلر.

قطعنامه

چارشنبه گونو اوردیه‌بشت آبی‌نین ۲۵- آخشام ساعات سککیز تامدا، تبریز دؤولت تئاتریسی بیناسیندا موختلیف طبقه‌لریندن تشکیل اولونموش عمومی کونفرانسدا، آذربایجان خلقی‌نین تهرانا گؤندریلن نوماینده‌لری‌نین ریسی و آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین صدری آقای پیشه‌وری‌نین تهراندا آپاریلان موداکیره‌نین گوزاریشینی ائشیده‌رک آشاغیداکی قرارا گلدیک:

نوماینده هئباتی نین تهران حؤکومتی و مخصوصن شخص آقای قوام اولسلطنه ایله آپاردیغی دانیشیق لاردا ایظهار ائتدیگی نظریه سینی بیر رای ایله تصویب ائدیپ اونلارین آذربایجان خلقی نین آزادلیغینی و میلی منافعی شها متله دیفاع ائتدی کلرینی تقدیر و تمجید ائدی ریک.

بیز آذربایجان خلقی اومید ائدی ریک کی، تهران حؤکومتی ایله آپاریلان دانیشیق لار آذربایجان مساله سینی صلح یولو ایله حل ائده جکدیر.

بیزیم نوماینده لری میز تهران حؤکومتیندن اولان عادیلانه درخاستلاری بیز داها آذربایجان خلقی نین صلح طلب بیز خلق اولدوغونو ایثبات ائتدی. آذربایجان خلقی، بوتون ایران میلی نین حقیقی دموکراسی و آزادلیغینی حیفظ ائتمکله برابر ایران داخلینده اولماغا و اونون حقیقی ایستیقلا لینی حیفظ ائتمکله برابر اؤزونون آزادلیغینی حیفظ ائده جکدیر.

اگر تهران حؤکومتین بعضی مورترج عناصرون تحریکی نتیجه سینده آذربایجان میلی نین بیز داها اؤز اسارتی آلتینا آلماق و یا خلقیمیزین آزادلیغینا تجاوز ائتمک ایسترسه بیز آذربایجان خلقی واحد بیز تن کیمی آخیرینجی قطره قانیمیز قالانا قدر مباریزه به حاضریق.

***

آقای پیشه وری نین یوخاریدا یازدیغیمیز تاریخی نیطقی بئش دقیقه فاصیله ایله بوتون دنیا رادیولاریندا تکرار ائدی لدی. بونولا تهران حؤکومتی نین گیزلی ساخلاماغا چالیشدیغی موداکیرات تمامیله آشکارا چیخدی. آقای پیشه وری نین نیطقیندن سونرا ایسترسه بوتون دنیا بیلدی کی، تهران حؤکومتی نهضتیمیزین ان اساسلی ثمره سی اولان توپراق رفورمونو قبول ائتمه میس، آقای پیشه وری نین ریاستی آلتیندا گؤنردیگیمیز هئبات، تهران حؤکومتی نین اونلاری ساخلاما ق اوچون ایصرار ایله گؤستر دیگی تشبو ثله باخما باراق تبریزه مراجعت ائتمیش دیر.

بونولا بئله فیرقه سوتفاهومه یول وئرمه مک نیتی ایله موداکیراتی تجدید ائتمک اوچون حاضر اولدوغونو موختلیف واسیطه لر ایله تهران حؤکومتینه بیلدی رمیش، لاکین هئج وقت آذربایجان خلقی نین نهضت نتیجه سینده اله ائتدیگی ایختیاراتین پوزولماسینا ایمکان وئرمه به چکینی ده اینکار ائتمه میس دیر. نهایت خورداد آبی نین ۲۳- ده مرکزی دؤولت باش وزیر نین سیاسی موعاونینی آقای موظفر فیروزون ریاستی آلتیندا آذربایجانا بیز هئبات گؤنردیلدی. ایکی گون شیدتلی موباحیثه دن سونرا تهراندا ناتمام قالان مووافیقت نامه آشاعیداکی تفسیر اوزره تکمیل و ایضا ائدی لدی.

مرکزی دؤولتن ۱۲- اوردیه بیشت تاریخی اعلامیه سی نوماینده لری میز تهراندا مراجعت ائدرکن مونتشیر ائتدی کلری اعلامیه ضیمینده قئید ائدی لمیش دیر. بورادا اونون تکراریندان صرف نظر ائدی ب ۲۵/۳/۳۳ تاریخده اونون تکمیلینده ایضا ائدی لن مووافیقت نامه نی عئینن بورایا درج ائدی ریک.

دؤولت و آذربایجان نوماینده لری آراسیندا مووافیقت اولونموش قراردادین متنی

دؤولت و آذربایجان نوماینده لری آراسیندا اولان موداکیراتین تعقیبینه و دؤولتین ایکی اوردیه بیشت ۱۳۲۵ تاریخلی، ۷ ماده دن عیبارت و همین نوماینده لر طرفیندن قبول ائدی لمیش ایبلاغیه نی نظره آلماق و تبادل افکار نتیجه سینده توافق نظر حاصل اولدو کی، آشاعیداکی ماده لر تؤولی ح و موکمیل عونوان ایله تنظیم اولونوب و ایجراهه قویولسون:

۱- جی ماده: دؤولت ایبلاغیه سی نین بیرینجی ماده سی باره سینده مووافیقت حاصل اولدو کی، بو جومله اونا آر تیرلیسین: مالیه رئیس سی ده ایالتی انجومنین پیشناهادی و دؤولتین تصویبی ایله تعین اولاجاقدیر.

۲- جی ماده: چون دؤولت ایبلاغیه سی نین ایکینجی ماده سینده مقرر اولموش دور اوستاندار، انجومن ایالتی نین نظرینی جلب ائتمک شرطی ایله، دؤولت طرفیندن تعین اولاجاقدیر، بو اصلین ایجراسی اوچون مووافیقت حاصل اولدو کی، وزارت کیشور، اوستاندار ایالتی انجومنین پیشناهاد ائتدیگی نچه نفرین آراسیندا اینتیخاب ائدی ب و تصویب اوچون دؤولته پیشناهاد ائتسین.

۳- جو ماده: آذربایجاندا اولان آخیر تحولاتی نظره آلاق، دؤولت ایندیکی مجلس ملینی ایالتی انجمن منزله سینده تانییاجاقدیر. ۱۵- جی مجلس تشکیل تاپیب دؤولت طرفیندن پیشناهاد اولونان یئنی ایالتی و ویلایتی انجمن قانونو تصویب ائدیلدیکدن سونرا، آذربایجان ایالتی انجمنی نین اینتیخابی، تصویب اولموش قانون اوزره تئزلیکله باشلاناجاقدیر.

۴ - جو ماده: آذربایجان تحوولو و نهضتی نتیجه سینده نظام وظیفه افرادیندان احضار اولونان قوشون کی، بو قراردادین ایضاسیله ایران ارتشی جوزوونده اولور و بو قوشون و فرماندهلری نین تکلیفینی تعیین ائتمکدن اؤترو مووافیقت حاصل اولدو جناب آقای قوام اولسلطنه دؤولتی و آذربایجان ایالتی انجمنی نوماینده لریندن عیارت بیر کومیسسیون تشکیل تاپیب و بو کومیسسیون مسالهنی حل ائتمک یولونو تئزلیکله تصویب اولماقدان اؤترو، پیشناهاد ائتسین.

۵ - جی ماده: مووافیقت حاصل اولدو کی، آذربایجانین عوایدیندن یوزده ۷۵ فایضی محلی مخاریج اوچون ایختیصاص وئرلیب و یوزده ۲۵ فایضی ده ایران مملکتی نین عموم مخاریجی اوچون مرکز گوندریلیسین.

تبصیره ۱- پوست و تلقراف، گؤمروک و دمیر یول و ارومیه دریاچه سی نین کئشتیرانلیق مخاریجی و عوایدی کوللن دؤولت عؤده سینه و دؤولته مونخصیر اولاجاقدیر و ضیمنن قئید ائدیلمیر کی، ایالتی و ویلایتی انجمنلر و دؤولتی دوایرین تلقرافی مجانن موخابیره اولوناجاقدیر.

تبصیره ۲ - اساسی شوسه یوللاری نین ساختمانی و تعمیری دؤولتین و فرعی، محلی یوللارین احداثی و تعمیری ایسه ایالتی انجمنین عؤده سینده اولور.

تبصیره ۳ - آذربایجان اهاالیسی نین ایران مشروطیتینه ائدیگی بؤیوک خیدمتلری و آذربایجانین غیور خلقی نین آزادلیق و دموکراسی قورماق یولوندا فداکارلیغیندان قیدراندلیق و حق شوناسلیق ائتمکدن اؤترو دؤولت قبول ائدیر کی، آذربایجانین گؤمروکی عایداتی نین یوزده ۲۵ فایضی آذربایجان داراولفونونونین مصارفینی تامین ائتمکدن اؤترو ایختیصاص وئرلیسین.

۶- جی ماده: دؤولت قبول ائدیر کی، میانا ایله تبریز آراسینداکی دمیر یول خطی نین چکیلمه سینه تئزلیکله باشلایب و سورعتله انجام وئرسین. معلومدور کی، بو ایشده آذربایجان کارگرلری و موتخصیصلری موقدم توتولاجاقدیر.

۷- جی ماده: نظام وظیفه دن باشقا «فدایی» آدیله تشکیل تاپان داوطلب قوشونلار ژاندارمرییه تبدیل اولونورلار و بو اینتیظامی قوه لرین تکلیفینی تعیین ائتمک و همچنین اونون فرماندهلری نین تعیینی اوچون مووافیقت حاصل اولدو کی، جناب آقای قوام اولسلطنه دؤولتی و آذربایجان ایالتی انجمنی نوماینده لریندن عیارت بیر کومیسسیون محله تشکیل تاپیب و تئزلیکله بو مسالهنی حل ائتمک یولونو تصویب ائترو پیشناهاد ائتسین.

تبصیره - چون آخیر ایللرده بعضی ناموناسیب عملر نتیجه سینده امنیه و ژاندارمری آدی ایران عمومی افکاری موقابیلینده، خصوصیه آذربایجاندا موخالیف و ناموناسیب احساسات تؤولید ائدیلمیر و چون آخیر وقتلرده دؤولت رئیسینی شخص بو تشکیلاتین فرمانده لیگینی عؤده سینه آلیب و بو ایداره ده ایصلاحات و ناصالح عنصورلردن تصفیه اینتیظاری گئدیر، بونا گؤره مووافیقت اولوندو کی ژاندارمرییه نیسبت عمومی احساسات، خصوصیه آذربایجان اهاالیسی نین احساساتی دؤولت رئیسینه یئتیریلیسین تا بو تشکیلاتین آدینی دگیشمک و اونون اوچون موناسیب بیر آد اینتیخاب ائتمکدن اؤترو لازیمی قرارلار آلسینلار.

۸ - جی ماده: آذربایجان دموکراتیک نهضتی نین نتیجه سینده کندچیلر آراسیندا بؤلونن یئرلرین خصوصوندا، او قیسمت کی دؤولتی خالیصه جاتا مربوطدور، دؤولت بوتون مملکتده اولان خالیصه لرین کندچیلر آراسیندا بؤلونمه سیله اصولن مووافیق اولدوغو اوچون بو ایشین ایجراسینی مانع سیز بیلیر و بو مسالهنه مربوط اولان لایحه نی، بیرنجی فورصتده تصویب اولماقدان اؤترو مجلس شورا میلییه پیشناهاد ائده جکدیر. آذربایجانین آخیر تحولاتی نتیجه سینده کندچیلر آراسیندا بؤلونن باشقا یئرلر باره سینده مووافیقت حاصل اولدو کی، مالیکلرین خسارتلرین جویران ائتمک و یا اولارین املاکی نین تعویضیندن اؤترو جناب آقای قوام اولسلطنه دؤولتی و آذربایجان ایالتی انجمنی نوماینده لریندن عیارت بیر کومیسسیون تشکیل تاپیب و بو کومیسسیون مسالهنه راه حلینی تصویب ائترو پیشناهاد ائتسین.

۹- جو ماده: دؤولت مووافیقت ائدیر کی، ۱۵- جی مجلس اچیلان کیمی آزادلیق و دموکراسی اصولو اوزره، یعنی عمومی، گیزلی، مستقیم، مونتاسیب، برابر و قادیلار دا شامل اولماق شرطیه تنظیم اولونان اینتیخابات قانونو لایحه سینین مجلسه تقدیم ائدیلمی و اونون تصویبینی فؤوریتله ایسته سین و همچنین دؤولت قبول ائدیر آذربایجان و اؤلکه نین باشقا نقطه لری نوماینده لری نین سایینی، اهاالیسی نین تناسوبی ایله آرتیرماقدان اؤترو ۱۵- جی مجلس اچیلان گونو قانونی لایحه نی پیشناهاد ائدیلمی ایکی فؤوریتله اونون تصویبینی ایسته سین تا

تصویبدن سونرا، اینتیخابات وسیله سی ایله همان نقطه لرین نوماینده لری نین کسرنینی تعیین و مجلسه گوندر سینلر.

۱۰ - جو ماده: آذربایجان ایالتی ۳ و ۴- جو اوستانلاردان عیبارت اولاجاقدیر.

۱۱ - جی ماده: دؤولت مووافیقت ائدیر کی، آذربایجان ایشرلری نین یاخشی قاباغا گئتمه سی اوچون اوستاندار، ایداره رئیس لری و ایالتی انجومنین هئیات ریسه سیندن عیبارت بیر ایداری شورا دوزلسین و بو شورا ایالتی انجومنی نین نظارتی آلتیندا وظیفه سینی انجام وئرسین.

۱۲ - جی ماده: ایکی اوردیبهیشت ۱۳۲۵ تاریخلی دؤولت ایبلاغیه سی نین ۳- جو ماده سینه، موتوسیطة و عالی مدرسه لرین تکلیفینی تعیین ائتمک لحاظیندان موهم اولدوغو اوچون، بو جومله ایضافه اولونور: «موتوسیطة و عالی مدرسه لرده تدریس فارسی و آذربایجانی دیل لرینده، وزارت فرهنگ طرفیندن اولونان ایصلاح، زمان و مکان شرایطی و دموکراتیک اصولارلا مووافیق و اویغون بیر صورتده تنظیم اولونان پروقرام اوزره عملی اولاجاقدیر.»

۱۳ - جو ماده: دؤولت مووافیقت ائدیر کی، آذربایجاندا اولان کوردلر ده بو مووافیقتنامه نین مزایاسیندان ایستیفاده ائدیب و دؤولت ایبلاغیه سی نین ۳- جو ماده سی اوزره ۵- جی ایبتدایی کیلاسینا قدر اؤز دیل لرینده تدریس ائتسینلر.

تبصیره - آذربایجاندا اولان آسوری و اثرمنی کیمی اقلیتلرین ده حقلری اولاجاقدیر کی، ۵- جی کیلاسا قدر اوز آنا دیل لرینده تدریس ائتسینلر.

۱۴ - جو ماده: دؤولت نظرده توتوبدور کی، بوتون ایران اوچون دموکراسی اصولو اوزره، یعنی عمومی و گیزی، مستقیم و متساوی رای ایله تنظیم اولونان شهر انجومنلری قانونونو تصویب اولماقدان اؤترو، ۱۵- جی مجلسه پیشناهاد ائتسین. بو قانون تصویب اولان کیمی، آذربایجان و بوتون ایران نقطه لرینده شهر انجومنلری نین سئچگی سینه باشلاناجاقدیر. بو قانون تصویب اولانا دک و تازا سئچگیلر انجام تاپانا قدر آذربایجاندا اولان ایندیکی شهر انجومنلری اؤز وظیفه لرینه ایدامه وئره جکلر.

۱۵- جی ماده: بو مووافیقتنامه ایکی نوسخه ده تنظیم و موبادلده اولوب، دؤولت هئیاتی و آذربایجان ایالتی انجومنی نین تصویبیدن سونرا ایجرا یا قوبولور.

تیریز شهری ۲۳ خورداد ۱۳۲۵- ایل
پیشه وری - مظفر فیروز

مووافیقتنامه خصوصوندا فیرقه نین نظرینی ده بیلدیرمک اوچون آقای پیشه وری نین ایکی نیطقی نی بورادا نقل ائتمه لی بیک:

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین صدری و آذربایجان خلقی نین سنویملی رهبری آقای پیشه وری نین دونن گنجه رادیو موقابیلینده سؤیله دیگی تاریخی نیطقی

عزیز هموطنلر، مؤحترم آزادیخاهلار!

تهراندا آپاریلان دانیسیقلارین نتیجه سینی اورادان موراجیعت ائتدیکن سونرا موفصل صورتده سیزین نظرینیه بیئتشدیردیم. او گوندن ایندی ۲۵- گون گئچیر. بو مودتده تهران موحیطینده ظاهیری ده اولسا، نظری جلب ائتمگه بیلن چوخلو تبدولات وچودا گلیمیش، آقای قوام اولسلطنه نامینا اینتیشار وئریلن موتعدید بیانیه لر واسیطة سی ایله ایرتیجاعی عونصورلره قارشى شدید مباریزه اعلان ائدیلیمشدر. نتیجه ده کابینه نین ایرتیسینده بیئر توتوب اونون ایضمیحلال و محوینه چالیشان ایرتیجاعی عونصورلر مرعوب اولماقلا دؤولت ریسی نین بیزیمله یاخینلاشماق اوچون ال-قولو آچیلماغا باشلامیشدر.

بئله لیکله فاسید و ضررلی عونصورلرین مئیدان-فعالیتینی موقتاً اولسا دا محدود ائدن دؤولت ریسی آذربایجان خلقی نین باشلادیغی بؤیوک ایصلاحات نقشه لریندن ان اساسی اولان توپراق مساله سینی کندلی و زحمتکشلر نفعینه ایرلی چکملکه بیزیم موحیطیمیزده درین تاثیر ایجاد ائدیگی اوچون یئنی دانیشیقلا رین داها صمیمانه بیر صورتده باشلانیب داها تتر بیر زماندا موثبت نتیجه ایله قورتارماسینی ایمكان وئرمیشدیر.

یوخاریدا ایشاره ائدیگیم دانیشیقلا ردا ایظهار ائدیگیم جومله لری مخصوصن تکرار ائدیرم:

داعوا هامیسی موللا نصرالدین نین یورقانی، یعنی کندلی نین آلدیغی توپراق اوستونده دیر. خالیسه یئرلری نین دهقان و اکینچی آراسیندا بؤلونمه سینی قانون اساسی منع ائتمه میشدیر. آذربایجان کندلیسی اؤز ایراده سی ایله بو یئرلری بؤلوموشدور، دؤولت ایسه بوتون ایران، آذربایجان ایله هم رنگ اولماق اوچون بو ایشی ایالت و ویلا یتلرده عملی ائتمه لیدیر.

بو جومله لر آیدین بیر صورتده گؤستریر کی، او وقت بیزیم فیکیریمیزی ایشغال ائدیپ، سوظنیمیزه سبب اولان ان موهوم مساله همان کند و توپراق مساله سی ایمیش. بو گون اعتبار ائتمک لازیم دیر کی، بو بؤیوک و بو اساسی مساله نین حلی اوچون آقای قوام اولسلطنه چوق جیدی بیر قدم گؤتورمگه مووفق اولموش و بو واسیطه ایله آرادا اولان فاصیله آزالماغا باشلامیش، اورتادا جیدی بیر حوسن تفاهوم زمینه سی تهیه ائدیلمیشدیر. اگر دؤولت طرفیندن ائدیلن آیری گؤذشتلر اولماسا ایدی بئله، یئنه بیز بو بؤیوک ایش خاطره سینه اورگیمیزی سیخیب فیکیریمیزی ناراحات ائدن سوظنی، موحیطیمیزدن اوزاقلانماق ایدی. خوشختانه بیرینجی قدمی جورات ایله گؤتورمگه مووفق اولان موجرب دؤولت ریسی ایکینجی بؤیوک قدم ایله اونو داها دا موحکم لندیرمگه مووفق اولدو. او ایسه بیزیم دیلیمیزه اولان احتیرام و اونون تکمیلی اوچون مئیدانا سوردوگوموز تقاضا نین صمیمیتله قبولو ایدی.

آقای قوام اولسلطنه عومرونده هئچ بیر ایش گؤرمه میش اولسا بئله بو بیر ایش اونا نیست آذربایجان خلقی نین قلبینده درین بیر احتیرام حسی تؤولید ائده جک. میلی مدرسه لریمیز دوردوقچا اونون آدی دا فیرقه میزین و خلقیمیزین قهرمان باشچیلاری کیمی گله جک نسیل لریمیزین دیلینده تکرار ائدیله جک دیر.

دوغرودور خلقیمیز، فدا ییلریمیز، قهرمان فیرقه میز بو حقی اؤزونون موحکم ایراده سی و تزلزل نا پذیر ایمانی و خطا ائتمه یین سیلاحی واسیطه سیله تحصیل ائتمیشدیر. بونولا بئله آقای قوام اولسلطنه نین بو خصوصدا کؤمک و موساعیدتی فؤوق العاده دگرلی اولموشدور.

اگر تهران موحیطینی زهرلین فاسید موعصیلرین گؤیله اوجالتدیقلاری هیاهونی نظره آلساق، او وقت آقای قوام اولسلطنه نین دقیق و مودبیر بیر دؤولت باشچیسو اولدوغو داها برجسته بیر صورتده مئیدانا چیخار.

هامینیز چوخ گؤزل بیلیرسینیز کی، آذربایجانلیلار اوچون دیل مساله سی حیات و مومات مساله سیدیر. لاکین ایرانلیغی فارسلیغا قاریش دیران جاهیللر بونو دوشونمک ایسته مه ییب آذربایجانلیلارین قلبینی دیل لری نین زهرلی خنجری ایله مجروح ائتمگه چالیشمیش و چالیشیلار. بیز هنوز اونوتما میشیق کی، دوققوز آی بوندان اول اعلامیه میزده دیل آزادلیغی باره سینده مئیدانا سوردوگوموز شوعار موناسبتیه بو آخماق موعصیلر نه اندازه ده هیاهو سالمیش و نه آدلار ایله بیزی توهمتلندیریب مئیداندان چیخارماغا جان آتماقدا ایدیلر.

بو گون باشیمیزی اوجا توتوب ایفتیخار ایله دئییه بیلرک کی، خلقیمیزین موحکم ایمان و سارسیلماز ایراده سی سایه سینده او طیلیسمی سیندیریب، دیلیمیزین نه تک ایبتیدایی مدرسه لرده بلکه اورتا و عالی علمی اوجاقلاردا بئله رسمی اولاراق تدریسینه یول اچمیش، ایداره لریمیزده دؤولت دیلی اولان فارسی دیلی ایله آنا دیلیمیزین یاناشی ایشله دیلمه سینه رسمیت وئرمگه مووفق اولموشوق. البته بو بؤیوک ایشین ایفتیخاری اساسن فیرقه میزه و خلقیمیزه عاید دیر. لاکین اونوتماق اولماز کی آقای قوام اولسلطنه نین حوسن نیتی، مؤوقع شوناسلیغی و قورو تعصوبدن اوزاق اولوب حقیقتی اولدوغو کیمی گؤرمگه اولان قودرتی بو مساله نین حلینده فؤوق العاده موثر اولموشدور.

اوچونجو بؤیوک مووفقیتمیز آذربایجاندا دؤولت مامورلاری نین اؤز طرفیمیزدن اینتیخاب ائدیلمه سیدیر. بو یولدا خلقیمیز اوزون مودت موباریزه ائتمیشدیر.

شهرلریمیزین خرابازار حالدا قالماسی، ائل و خلقیمیزین فرهنگ و بهداشت و ساده یاشاییش وسایلی نین محرومیتی، قطع بو سببندیر کی، تهراندان گلن مامورلارین بیزه اورگی بانماییب فقط جیلرینی دولدوروب گئری قایتماق مقصدلری اولموشدور. بوندان سونرا بونا مطلوب رسم قطعن اورتادان گده جک، خلقیمیز اؤزونون اینتیخاب ائدیگی انجومنلر واسیطه سیله اؤز سرنیویشتنی تعیین ائتمک و اؤز ایداره ایشچیلرینی فعالیتی نین نظارت آلتینا آلماق، اؤز گوجو ایله فرهنگ، بهداشت، ایقتیصاد و مالیه ایشلرینی دوزگون اساس اوزرینده قویماغا ایمكان تاپاجاقدیر. بو مووفقیتمین معناسی اولدوقچا درین و اولدوقچا بؤیوکدور.

حقیقت حالدا، آدیغیمیز بو حق، هنوز ائله ده کامیل حساب ائدیله بیلیمیر و آپاردیغیمیز شدید موباریزه نین ارزیشی ده بوندان بؤیوکدور. بونونلا بئله موحیط زمانی و مکانی نظره آلاساق گؤرریک کی، چوخ بؤیوک ایش گؤرموشوک و آقای قوام اولسلطنه حؤکومتی ایسه بو حد اقل حقی بیزه قایل اولماقلا گؤزله نیلن بؤیوک وطنداش موحاریبه سی نین قاباغینی آلمیش و بو واسیطه ایله آذربایجانا و عوموم ایرانا دگرلی بیر خدمت گؤسترمیشدیر.

من جوزیاتا وارید اولماق ایسته میرم، لابود سیز دؤولتین اینتیشار وئردیگی ۷ ماده دن عیبارت اولان ایبلاغیه سینیی و بیزیم اونون تکمیلینده ایضا ائتدیگیمیز مووافیقتنامه نی هامینیز اوخوموسونوز. ۹- آی آپاردیغیمیز موباریزه البته آغیر، شدید و طاقتفرسا اولموشدور.

خاهیش ائدیریم بو یولدا شهید اولان قهرمان فداییلرین احتیرامینا آیاغا قالدیق بیر دقیقه سوکوت ائده سینیز!

اعتیراف ائتمه لی بیک کی، دوققوز آلیق موباریزه میز فؤوق العاده آغیر و چتین اولموشدور. وئردیگیمیز قوربانلار ایسه بیزی شدید بیر صورته موتاثر ائدیر، لئیکن اله ائتدیگیمیز مووقیتلر داها قیمتلیدیر. ائله قیمتلیدیر کی، اولنلارین معناسینی دوشوندوکده چکدیگیمیز زحمتلرین آجی سی یادیمیزدان چیخیر. آزادلیق شوهداسی نین روحوموزدا قویوقلاری تاثیر یونگوللشیر و تاریخی خاطیره لر حالی آلیر.

بیر ده منیم ظنیمجه بودجه آزادلیغی دیقته شایاندیر. بیز چوخ گوزل بیلیریک کی، پول اولمازسا هئچ بیر ایشی قاباقدان آپارماق اولماز. بو وقته دک آذربایجانین گلیری مرکز گنڈیب، اورادا اگر موختلیس و اوغرولاردان آرتیق قالسا ایدی غنیر ضروری ایشلره مصرف اولونوردو. بوندان سونرا گلیریمیزین یوزده یئتمیش بئشی (۷۵%) اؤز داخلی ایشلریمیزه مصرف ائدیله چکدیر. گلیریمیز البته چوخ بؤیوک دگیلیدیر. لئیکن صنایع و فلاحتی ترقی وئرمکله بیز اونو چوخ سریع بیر صورته آرتیرماغا مووق اولاجایق.

بو واسیطه ایله دیر کی، بیز اومید ائدیریک باشلادیغیمیز بو بؤیوک ایصلاحاتا انجام وئریب خلقیمیزی فلاکت و بدبختلیکدن قورتاریب سعادت مند و موعاصیر بیر خلق حالینا سالماغا مووق اولاجایق.

تکرار ائدیریم چکدیگیمیز زحمتلر نه قدر آغیر و طاقتفرسا اولسا بئله آدیغیمیز نتیجه اوندان داها بؤیوکدور. مخصوصن او جهندن بؤیوکدور کی، بیز بو نتیجه نی داعواسیز و قان تۆکولمه دن اله ائده بیلیمیشیک.

ایندی موخالیفلریمیزین، مورتعلرین آراسیندا جور- بجور دانیشیقلا و دئدی- فودو واردیر. بعضیلری دئییه بیلیر کی، آقای قوام اولسلطنه دموکراتلای آلداتمیش، بعضی سی ده چالیشیرلار ایثبات ائتسینلر کی، آقای قوام اولسلطنه اله آدیغی حؤکومتی ساخلاماق اوچون دموکراتلارین اتگینه دوشموش آذربایجانا پناه گتیرمیشدیر.

بیز بو کیمی سؤزلره ابدن اهمیت وئرمه مه لی بیک، نه آقای قوام اولسلطنه بیزیم باشیمیزا بؤرک قویموش نه ده بیز اونو آلداتماق فیکیرینده اولموشوق. بونلار هامیسی بوش سؤزلردیر. حتا بیزیم ایضالادیغیمیز موتقایل مووافیقتنامه نی تسلیمه تعبیر ائدنلر اولموشدور، بلکه بعضیلری ده قومپوز گؤسترمک اوچون آذربایجانی فتح ائتدیکلرینی ایدیا ائده بیلیر. بیز اؤز نؤویه میزده بو سؤزلره گولوب اونلاری سؤیله ینلری مسخره ائدیریک.

بورادا هئچکس - هئچکسه تسلیم اولمامیش و کیمسه ده آذربایجانی تسخیر ائتمه میشدیر. بیز ده آقای قوام اولسلطنه ایله برابر تشخیص وئرمیشیک کی، خلقین قلبیندن قالخان بؤیوک دموکراتیک نهضتیمیز او وقت نتیجه وئره بیلیر کی، بوتون ایرانا سیرایت ائده رک قانونی شکل آلسین. ایضالادیغیمیز مووافیقتنامه نین بوندان باشقا بیر تعبیر و تفسیری اولما بیلمز.

خاریجی سیاستده ایسه بیزیم مرکزی دؤولت ایله سازیشیمیز آزادلیق دوشمنلرینی خلع سیلاح ائتدی. آرتیق ایستعمار سیاستی نین کیچیک و بؤیوک عامیللری آذربایجان نهضتینی باهانا ائدیپ ایران ایستیقلا لینا کج باخا بیلیمه چکلر.

آخیرده بیر نئچه کلیمه خمسسه و زنجان مساله سی حقیقده دانیشماغا مجبورام. هامینیز بیلیرسینیز کی، بو ویلاتین اهالیسی دیل و آداب و روسوم جهتیندن تامیله آذربایجانلیدیرلار. حتا آخیر وقتلره قدر اورانین حاکیمی تبریزدن تعیین اولوناردی. بوندان علاوه میلی نهضتیمیز باشلانان زمان زنجان بیزیم موداخیله میز اولمادان قیام ائدیپ ژاندارم جلالدارین و خمسسه جماعتینی ایلر بویو ظولم و اسارت آلتیندا ساخلا ییب اولنلارین قانینی سوران ذولفقاری و اونون قویوقلارینی اورادان قووب چیخارماقلا نهضتیمیزین پیشرفتینه سبب اولموش، آذربایجانین آیری نوقطه لریندن داها بؤیوک فداکارلیقلا ایرتیجاع قووه لرینی اؤلکه میزده ریخنه تاپماسی نین قاباغینی آلمایا چالیشمیشدیر.

بیزه معلوم دگیل نه سببه دؤولت نوماینده لری خمسسه نین آذربایجاندان ایریلماسیندا ایصرار ائدیرلر. هنوز بیلیمیریک آقای قوام اولسلطنه هانسی عامیللرین تاثیرینده زنجان اهالی سی نین بو مشروع حقدن محروم ائتمگه تصمیم توتموشدور.

هر حالدا بیز دانشیق زمانی بو خصوصدا اوزون- اوزادی موناقیشهیه و موباحیتهیه معروض اولدوقدان سونرا عومومی ایش خاطرهسی اوچون آقای موظفر فیروزون مووافیقتنامهده منیم آدیما یازدیغی رسمی مکتوبا ایستینادن مووقتی اولسادا خمسهیه تبریزدن حاکیم تعیین ائدیلمهیه جگینه ایمکان وئردیک.

آقای موظفر فیروز آقای قوام اولسلطنه نین سیاسی موعاوینی زجاندا دموکراتیک نهضتینده شیرکت ائندلرین هر نؤوع تعرضلردن مصون اولمالاری و اورانین امنیتی تامين ائتمک اوچون یئرلی فداییلردن ایستیفاده اولونماسی، همچنین ذولفقاری و یمینی و اسلحه دارباشی کیمی خلق دوشمنلری نین خمسهیه یول وئریلمه ییب اولارین هر نؤوع تحریکاتی نین قاباغی آیینماسینی کتب و رسمن تعهود ائتمیشدیر.

البته بیزیم نوقطه نظریمزجه بو کافی دگیلیر. من تلقرافخانایا توپلانان زجان اهالیسنه امنیتی حیفظ ائدیپ و نهضتیمیزی ایداره ائندلرین حوسن نیتینه اینانمالارینی تؤولیه ائتدیم. بیز بوتون ایراندا آزادلیق و امنیتی دوام و بقاسی یولوندا موبارزه ائدیگیمیزه گؤره خمسه و زجاندا قاباغا چیخا بیلن حادیه لره بیز بیطرفانه بیر گؤز ایله باخا بیلیمه جگیز. اونا گؤره ده دانشیق هر نحو ایله قورتاری- قورتارسین، خمسه و زجاندا اولان فیرقه تشکیلاتیمیز گونی- گوندن فعالیتی آرتیریپ باش قالدیرا بیلن ایرتیجای عونصورلر ایله اساسلی بیر صورتده موبارزه ائده جکدیر.

خمسه دموکراتلارین اینجیتیمک اوچون ! اوزادیلان اللر کیمین طرفیندن اولور- اولسون ابدی اولاراق کسینه جکدیر.

بیز هنوز مایوس دگیلیک، امید ائدیریک آقای قوام اولسلطنه بو خصوصدا بیر قدر موطالیعه دن سونرا رایینی دگیشمگه مووفق اولاجاقدیر.

بو اولماسا دا مادام کی، بیزیم دیلمیز، احساساتیمیز و آداب و روسوم، بیلاخره سرنیویشتیمیز بیردیر هئچ مووقتی تدبیر بیزی بیر- بیریمیزدن آیرماغا سبب اولما یاجاقدیر. مؤحترم هموطنلر!.. بو سؤزلری دانشماقدان منیم مقصودوم خودسیتالیق، حماسه گولوق دگیلیر. ایندی بیزیم سؤز و عیبارتپردازیق ایله مشغول اولماغا وقتیمیز یوخدور. من حال قضیه نی اولدوغو کیمی سیزه شرح وئرمکله گله جک وظیفه میزی آیدینلاشدیرماق ایمکانینی ظن ائدیرم الده بیلدیم.

گله جک وظیفه، آلدیقلاریمیزی ساخلاما ق و اوندان خلقیمیزین سعادت ی اوچون ایستیفاده ائتمکدیر.

بو مقصده چاتماق اوچون قاباغیمیزدا دوران ان موهوم وظیفه مجلس شورای میلی اینتخاباتی نین آزادیا هلا نفعینه انجام تاپماسیدیر. بو ایشده مووقیت تاپا بیلمزسه من دئمیرم قازاندیقلاریمیزی ساخلایا بیلیمیک، لاکین ایشیمیز چوخ چتین اولار. اونا ناچار اولاریق یئنه ده سیلاحی اله آلیپ و ووروشما و چاریشما ایله مقصدیمیزی الده ائدک. دئمک مساله هنوز خاتیمه تاپمامیش، فقط موبارزه نین شکلی دگیشمیشدیر. بو موبارزه ده هانکی طرفین فعالیتی- تدبیری داها آرتیق، تشکیلاتی داها منظم ایسه غلبه اونولا اولاجاقدیر. ظن ائدیرم فیرقه و خلقیمیز بو ایشده ایمتاحتان وئرمیش اولدوغوندا، مووقیتیمیزه شوبهه یئری قالمیر.

بونونلا بئله یئنه ده فعالیت، یئنه ده گؤزو آچیقلیق، یئنه ده فداکارلیق لازیمدیر. موتاسیفانه سؤز چوخ، وقت ایسه آز دیر. بونونلا کیفایتلینیب بوتون ایران آزادیا هلا رینا بیلرلیک، مووقیت آرزو ائتمکله اونون علمداری اولان آذربایجان خلقینه ابدی سعادت تمنا ائده رک ساده بیر دیل ایله دئییرم:

محو اولسون اونون آزادلیغینی محدود ائتمک ایسته یین خایین و مورتجع ایستعمار نؤکرلری!
یاشاسین آذربایجان!

فداییلر آتاسی و آذربایجان میلی حؤکومتی نین باش وزیر ی آقای پیشهور ی نین آذربایجان مجلس میلی سی نین آخیرینجی ایجلاسیندا کی نیطقین خولاصه سی

مؤحترم آقار! منیم بو گونکو دانشیغیم ائله فیکیر ائدیرم کی، خلقیمیزین موبارزه تاریخینده بیر صفحه نی قورتاریب ایکنجی بیر صفحه نین باشلانماسی تاریخیدیر. او وقت کی، سیز منه اعتماد ائدیپ میلی نهضتیمیزی ایداره ائتمک اوچون وزیرلر هئیاتینی اینتیخاب و مجلسه موعرفلیک ائتمگی منه تاپشیردیز، او وقت آذربایجاندا دؤولت نامینه هئچ بیر شئی یوخ ایدی. دؤولت تشکیلی و ویزارتخانا ایداره ائتمک بیزیم هامیمیز اوچون سابقه سیز بیر ایش ایدی، من آذربایجاندا دموکراتیک نهضتینده ایشتیراک ائندلردن و خلقیمیزین سعادت ی یولوندا

چالیشان آداملاردان بیر نفر تاپا بیلمه‌دیم کی، اونون وزیرلیک سابقه‌سی اولسون. اونا گۆره فیرقه‌نین گۆستریشی ایله جاوان آداملاری اینتیخاب ائدیپ اولنلاری وزیر مقامینا یئتیرمک اوچون مجلسه پیشناهاد ائتدیم.

فیرقه‌میزین گئیش و مونظم تشکیلاتی و موباریزه مئیدانیندا آلدیغیمیز تجروبه‌لر بیزه ایمکان وئردی فیکیر ائدک کی، وزیر اولماق اشرافیتدن و اوزون مودت ایداره‌لرده چالیشماقدان آسلیلی دگیلدیر. اونا گۆره ملاحظه و موحافیظه‌کارلیغی کناراً قویوب جسورانه قدم گۆتورمکدن پرهیز ائتمه‌دیک، من وزیرلر هئبأتینه دعوت ائتدیگیمیز اشخاصین دموکراتلیغی و آزادیاھلیغی ایلانمیشدیم، بونا بینان اولنلاری ایرلی چکیب و مملکتین سرنیویشتینی اونلارا تاپیشیرماقدان قورخما دیم. بو، گۆرولمه‌میش بیر ایش اولدوغو اوچون تهراندا و باشقا یئرلرده نظره بعید گله‌بیلردی. لاکین بیز بونا اعتینا ائتمه‌ییب حۆکومتی تشکیل وئردیک. اونوتامالی‌دیر کی، بو حۆکومت معمولی بیر حۆکومت دگیلدی، او، حقیقتده بیر اینقیلابی کومیتیه بنزه‌بیردی. عادتین اینقیلاب مؤوقعینده ایمکان اولمور کی، معمولی بیر دؤولت تشکیلاتی ایش باشینا گل سین، اونا گۆره ده اینقیلابچیلار ایشی ایداره ائتمک و قانونی دؤولت زمینه‌سی دوزلتمک مقصدی ایله معمولن مووقتی بیر اینقیلابی کومیتیه اینتیخاب ائدرلر. آما بیز بونو ائتمه‌دیک. بونا گۆره میلی حۆکومتیمیز اینقیلابی کومیتیه دگیلدی. او، مجلس میلی طرفیندن اینتیخاب اولوندوغونا گۆره اینقیلابی اولدوغو حالدا قانونی بیر حۆکومت ایدی.

تاریخین جور بچور مؤعجوزه‌لری واردیر. بیر وقت اولور کی، تاریخ ائله بیرموسیسسه ویجودا گئیریر کی، اونون دونیادا هئچ سابقه‌سی اولایلمیر. مثلن روسیه‌ده بؤیوک اوکتوبر اینقیلابی‌نین نتیجه‌سینده ائله بیر حۆکومت مئیدان چیخدی کی، دونیادا اونون سابقه‌سی و نظیری یوخ ایدی. او، فعله، کندلی ایئتفاقینی تامین ائدن بیر حۆکومت ایدی. فرانسای اینقیلابی دا اؤزونه مخصوص حۆکومت شکلینی ویجودا گئیردی. بیزیم بو میلی حۆکومتیمیزین نظیری ایسه تاریخده دئمک اولار کی، چوخ‌آزدریر. بیزیم حۆکومتیمیزین گۆردوگو ایشلر و حیاتا کئچیردیگی تدبیرلر قانونی یول ایله اولموشدور. لاکین اینقیلابی تشکیلاتدا و تحویل زمانیندا بو کیمی سازمان چوخ آز گۆرولموشدور.

بونا دا سبب فیرقه‌میزین دوزگون رهبرلیگیدیر، مجلس داخلی فیرقه‌میزین رهبرلیگی آلتیندا تشکیل اولوندوغو اوچون بو ایشی گۆرمک نیسبتن سهولت ایله مومکون اولدو. بوندان علاوه همیشه مجلس ایله فیرقه و دؤولت آراسیندا مؤحکم توافوق نظر و صمیمیت وار ایدی. مثلا هئیات دؤولت گنجه ساعات ۴- ده ایچلاس ائدردی و مجلس ده بیر ساعات اوندان سونرا او ایچلاسن پیشناهاد ائتدیگی لایحه‌نی تصویبه یئتیریب همان گون او قانون ایچرا اولونوردو. خلق ایسه بو ایشده بؤیوک احساسات نیشان وئردی، بیزیم ایشلریمیزین سریع بیر صورتده پیشرفت ائتمه‌سی‌نین اساسی سببلریندن بیرسی ده بودور. بو منیم هئچ یادیمدان چیخماز کی، ۲۱- آذر گونو من ۲۰-دن زیاده موهوم ایشلر حلینده تصمیم توتوب برق آسا صورتده اونلاری انجام وئرمگه مووفق اولموشدوم. او گون آقای بیریا ایله برابر دولاندیغیم یئرلری او منه سؤیله‌دیکده اؤزوم ده حئیرته قالیرام. مجلس میلیمیز اچیلاندان بیرنچه ساعات اول اونون نیظامنامه‌سینی یازیب، سونرا مجلسی ایفتتاح ائدهرک نیظامنامه‌نین تمام ماده‌لری اطرافیندا ایضاحات وئریب تصویبه یئتیردیکدن سونرا همین گون مجلسین هئیات رئیسه‌سینی نیظامنامه اوزره اینتیخاب ائتدیک. نهایت میلی دؤولتی قوروب اونون برنامه‌سینی تنظیم ائدهرک مجلسه تقدیم ائتمکله ایشه باشلادیق. او گون هنوز بوتون آذربایجاندا ایرتیجاعین بارماغی ایله اوینایان قوه‌لر مؤوجود ایدی. مثلن تبریز، اورومیه، اردبیل، شاهیندژ و غئیر یئرلرده قوشون ساخلولاری بیز ایله دست و پنجه نرم ائتمگه حاضرلانیردیلار. او گون کی، مجلس و دؤولت تشکیلی ایله مشغول ایدیک داعوا و جنگ قورخوسو هرآن شیدت تاپیردی و مجلس میلی ائتشدیکه گورولدیایان موسلسل و توفنگ سسلری آلتیندا اؤز فعالیتینه ایدامه وئیردی. اگر اونوتامامیش اولساز سرتیپ درخشانی ایله آپاریلان دانیشیق‌لارین بون بستمه یئتیشدیگی جهندن سیزدن موچاریه ائتمگ مقصدی ایله رای-اعتیقاد ایسته‌دیم و سیزلر هامینیز آیاغا قالخیب و آزادلیغیمیزدان موذافعه ائتمک اوچون سیلاح طلب ائدیز. بونلار هامیسی داستانلاردا و قهرمانلیق افسانه‌لرینده یازیلان ایشلردیر، عاغیل بونا اینانا بیلمز. من بو سؤزلری آغزیمدا آلیب دانیشانلاردان دگیلم. لاکین، مجلسین آخیر دؤوره‌سی اولدوغو اوچون ایسته‌بیردیم گۆردوگوموز ایشلر تاریخده ثبت اولونسون. قوی تاریخ یازسین کی، قان تۆکولمه‌نین قاباغینی آلماق اوچون بو قدر آغیر ایشلر گۆردوگوم حالدا من آلتی ساعات تمام سرتیپ درخشانی ایله دانیشیق آپارماغا مجبور اولوب بیلاخره خلقتین آرزوسونون انجام وئرمگه مووفقیت تاپدیم. من اؤزومدن تعریف ائتمک ایسته‌میرم، بو منیم شخصییمه عاید دگیلدیر، من بیر نفر فدایی کیمی تاپیشیریلان وظیفه‌لری انجام وئرمیشم. بو، بلکه خلقیمیزین قودرتی و فیرقه‌میزین فعالیتیندن بیر نومونه اولاییلر. بونلار خلقیمیزین و فیرقه‌میزین قودرتینی، وحدتینی و فعالیتینی ایشات ائدیر. بو ایش کی، آذربایجاندا باشلانیب بوتون ایراندا آزادلیق و دموکراسی اوصولونون برپاسی اوچون مؤحکم بیر پایا اولموشدور. یوزلرجه دلیللر واردیر کی، بو ایش بوتون ایراندا نؤوسیعه تاپاجاقدیر.

بو ایسه آنجاق او کیمی قهرمانانه فعالیتین محصولو و نتیجه‌سیدیر. اوگون بوتون فیرقه‌میز آیاغا قالخمشدی. اونا گۆره ده بیز اونون آرزولارینی حیاتا کئچیرمک اوچون حئیرت‌آور بیر قودرته مالیک اولدوغوموزو حیفظ ائدیپ مؤعجوزه‌لر یاراتماغا نایل اولاییلردیک و بیز بیلدیگینیز کیمی ۲۱- آذرده یازدیغیمیز برنامه اوزرینده ایشه باشلادیق. بیرگونون عرضینده کۆهنه حۆکومتی بیخدیق و یئنی تشکیلات ویجودا گئیردیک. ایندی ایسه او برنامه‌دن چوخ بؤیوک مسافه‌ده ایرلی گئتمگه مووفق اولموشوق. ایچرا ائتدیگیمیز برنامه‌دن علاوه آز زمانین ایچریسینده بئش بؤیوک بینا تیکدیرمگی قرارا آلمیشیق کی، بونلارین دا هر بیرسی بیر میلیون تومنه باشا گله‌جکدیر و اونلارا باشلاماقلا تمام ایشسیزلریمزه ایش تاپیلا بیله‌جکدیر. اگر یادینیزدا دیرسا بیر واخت آذربایجانا اوچ یوز مین تومن عطیه‌یی مولوکانه وئریلمیشدیر کی، هئچ کس بیلمه‌دی او هارایا خرچلندی. آما ایندی ایسه بیز یوخاریدا دئدیگیمیز ساختمانلاری ویجودا گئیرمک اوچون ۵- میلیون تومن اونلارا تخصیص وئرمیشیک.

بو یوللاری بیز فیرقه میزین فعالیتی سایه سینده و خلقیمیزین ایراده سی نین گوجو اثرینده توپراقلارین آلتیندان چکیب چیخارمیشیق. بیز هئج بیر کسین نظرینده اولمایان ثروتی اورتایا چیخاردیق. بو فقط خلقیمیزین ایراده سی نین تؤولیدی اولان فیرقه و حؤکومتیمیزین گوجو ایدی. بو ایثبات ائدیر کی، خلق گرک اؤز ایشلرینی اؤزو اینتیخاب ائله دیگی شخصلره تاپشیرسین.

تهران دؤولتی بیزه پول قویمامیشدی. بیز حؤکومتی اله آلان مؤوقعده بانکدا ایکی میلیون تومن پول واریادی کی، دؤولت ایداره لرین حوقوقونو تاملین ائتمک اوچون همان آذر آییندا بیز ایکی او مقداردا پول تهیه ائتمک مجبوریتینده قالدیق. او واخت مورتجیلر بیزیم اوستوموزه مطبوعات و اسلحه واسیطه سیله حمله ائتمکده ایدی. بیز مجبور ایدیک کی، آدیغیمیز آزادلیغی و قوردوغوموز حؤکومتی ساخلایاق. بیز حؤکومتی مودافیه ائتمکدن اؤترو اوچ آی فقط فداییلرین قودرتیندن ایستیفاده ائدیک. بیلاخره مونظم آرتش موقابیلینده تک فداییلر گوجونه موقاویمت مومکون اولمازدی. ناچار ایدیک کی، میلی قوشون تشکیل وئرک. بوندان اؤترو ده پول لازیم ایدی. اوللرده موشگولاتا تصادوف ائدیک. ولی چوخ تئز بیر زماندا ایشه موسلط اولوب پول تهیه سی ایشکالینی دا اورتادان آپاردیق. بونلارین هامیسی ایله برابر موبارزه بیزیم اوچون چوخ چتین ایدی. حؤکومت ایکی تاملولون آراسیندا قالمیشدی. بونلاردان بیری ساغلا و ایکنجی سی سوللار ایدی. اگر اول طبقه یعنی مومکین و وارلیلار ارتیق تاملول گؤسترسیدیک، او واخت کارگر و اکنجیلر بیزدن رنجیده اولاردیلار. برعکس اگر کارگر و اکنجیلر طرفینی ساخلاسایدیق وارلیلار بیزیمله موبارزه یه چیخیب بیر عیده یوخسوللار سا اولاردا آلت اولاردیلار. اونا گوره اورتا بیر خط حرکت اینتیخاب ائدیب هر ایکی طرفین منافعی نین حیفظ اولونماسینا چالیشدیق. ساغ و سول حیزبی نین هر ایکیسی بیزیم سیاستیمیزه اینانیب اونو قبول ائندی و نهایت، اوللارین هر ایکیسینه ده ثابت اولدو کی، میلی حؤکومتین گؤتوردوگو اورتا خط حرکت داها دوزگون ایمیش. مخصوصن کندلی عملده گوردو کی، دموکرات فیرقه سیندن سیواک اونا یاخین و اورگی یانان یوخدور.

میلی حؤکومت بیگانه موسیسه دیر کی، کندلی و زحمتکشلرین ایستکلرینی یئرینه یئتیرمگه چالیشیر. بیز نه زارعین حقینی مالیکه و نه ده مالیکین حقینی زارعه ساتدیق. بیز فقط خلقین مالی اولان خالیسه بئرلرین حقیقی صاحبی اولان اکنجیلرین آراسیندا بؤلدوک. بیز مالیکیت اساسینی مؤحکم ساخلادیق و مالیکلری اینانیدردیق کی، اوللارین حقلرینی پامال ائتمک خیالیندا دگیلیک. بیز بیر دقیقه بنله راحت دورمامیشیق. همیشه ایش گوروب ایشین پیشرفتی اوچون تشکیلات یاراتمیشیق. هر بیر ساحه ده بؤیوک قدملر گؤتورمگه مخصوصن خلقیمیزین اخلاقیندا بؤیوک تغییرات عمله گتیرمگه سبب اولموشوق. خالقیمیز مدنی لشمیش و عالیجناب بیر خلق اولموشدور. مثلن، میتینقلر و ایجتیماعلاردا آنلاقلی و متانتلی بیر اینتیظام حیس اولونور. حتا خیردا اوشاقلار کی، توزون - تورپاغین ایچینده بیر بیرله ساواشماقلا واخت گئچیریدیلر، اوللار دا ایندی ایصلاح اولونوب مونظم صورتده دستلر تشکیل ائدیر، موفید ایشلر ایله مشغول اولورلار.

یوخاریدا دئدیم کی، میلی حؤکومت بیر مووقتی اینقیلابی کومپته ایدی. لاکین آیری نوقطه نظرده بو حؤکومتی تام معناسی ایله قانونی، رسمی و دموکراتیک بیر حؤکومت تانیمالی ییق. چونکی بیز اولینجی قدمده مجلس میلی نین وئردیگی قانون اوزره رفتار ائتمگه اهمیت وئریب بیر قدم ده اولسون قانوندان کنارا چیخماق ایسته مه دیک و هئج بیر نفرین ده اولسون حقی نین ضایع اولماسینا چالیشمادیق و همیشه سعی ائدیک کی، تدبیرلریمیز صلح و صفا یولیه حیانا گئچسین. بو نوقطه یی نظرده میلی حؤکومت اینقیلابی کومپته دگیل ایدی. او فقط قانونی بیر حؤکومت ایدی...

بنله بیر حؤکومتین نظیری تاریخده آز ایتیفاق دوشه بیلر و دئمک اولار کی، بو، تاریخین ائله مؤعجوزه لریندیر کی، فقط اینقیلاب مؤوقعینده ناگهانی اولراق تاپیلیب خلقی حئیره غرق ائدر. آذربایجانین خارچینده یاشایان اشخاصه بیزیم ایشلریمیز چوخ تعجیلی گلیردی. بیز اؤزوموز ایشین ایچینده اولدوغوموز اوچون گوردوگوموز ایشلر گؤزوموزه ائله بؤیوک گؤرسنمیر، لاکین بونلار خارچیدن باخانلاری حئیره سالیر. بیر آز مودت ایچریسینده بوش ایله بؤیوک ایشلر مئیدانا چیخارمیشیق. مثلن میلی بانک، داراولفونون، رادیو تشکیلاتی، شهرین لوله کنشلیگی، میلی قوشون و بو کیمی عومومون منفعتینی تاملین ائدن بؤیوک ایشلر فقط خارق العاده شهامت و فداکارلیق نتیجه سینده اول بیلر.

ماعاریف، فلاحت و صحیه خصوصوندا دانشماق ایسته میرم، چونکی وزیرلر بو باره ده لازیمی قدر ایضاحات وئردیلر. بیزیم ایشلریمیز ایتیکار اوزره اولموشدور و اوللارین هئج بیری تهران ایشلرینه بنزه میر. بیزیم مجلسیمیز تهران مجلسینه اوخشامیر. من و منیم یولداشلاریم هئج بیریمیز سابیغه وزیر اولمامیشیق. ایندی کی، آقای شبستری مجلسه ریسیلیک ائدیر او اونون فقط اؤز ایتیکاریدیر.

بونلار هامیسی خلقیمیزین ایتیکاری سایه سینده وجودا گلیمیشدیر. بیزیم گوردوگوموز ایشلرین نتیجه سی نین ایرانین آیری یئرلرینده ده اینعیکاسی وار. ایندی تهران بیزیم ایشلریمیزی تقلید ائدیر. آذربایجاندا یئر بؤلگوسو حیانا گئچیریلدیگی اوچون بوتون ایراندا دا عملی اولاجاقدیر.

ایندی ایرانین آیری نوقطه لری نین خلقلری آذربایجاندا گؤرولن ایشلرین آرزوسونو چکیلر. اگر اوللار ایسته بیر کی، بیزیم نایل اولدوغوموز مووقیتلره نایل اولسونلار گرک بؤیوک زحمتلر صرف ائتسینلر. اگر اوللار ایسته سه لر

آذربایجاندا اولان جریانلا اؤز لرینی هماهنگ ائتسینلر و بورادا گؤرولن ایصلاحاتی اؤز یئرلرینده عملی ائتسینلر، گرک اولناری احاطه ائدن گندابلاردان کثافتلری مورتفع ائتسینلر.

یعنی تبریزده آمریکا موخبیرلری منیمله موصاحیبه ائدرکن اولنارا دئدیم اگر منه ایمکان اولسایدی من آذربایجان نهضتی نین حقیقی ماهیتینی و آذربایجان خلقی نین پاک و حرارتلی احساساتینی بوتون اوروپا یا و آمریکایا گئدیپ اورانین ساکینلرینه بیلدیردیم. بیلاخره شورالار ایتیفاقی نین دوزگون سیاستی سایه سینده مورتجولرین اوخو داشا دگدی. آذربایجان نهضتینی شورالار ایتیفاقی نین حسابینا یازا بیلمه دیلر. من بو آخیر وقتلرده تماس ائتدیگیم خارجی دیپلوماتلارین حرکات و رفتارینی گوردوکده بو عقیده یه گلدیم کی، موستملیکه صاحیبی اولان دؤولتلر ایچریسینده حقیقت یوخدور. اولنار ایسته بییرلر نچه میلیونلوق بیر خلقی اؤز منفعتلری نین و شوم مقصدلری نین قوربانی ائتسینلر. اولنارین مقصدلری فقط قازانماق، قازانماق، قازانماقدیر.

بنله بییر زهرآلود و توفانلی دریادا میلی حؤکومت مووفق اولدو اؤز خلقی نین منافعی و حقیقی تشخیص وئریپ اونو حیفظ ائتسین. بییر او فیتنه کار تؤهملرین قاباغیندا مؤحکم دایندیق. خارجی سیاست مئیدانیندا جیدی و اساسلی قدملر گؤتوروب عاقیلانه و دوزگون تدبیرلر گؤرمگه مووفق اولدوق. بییر بورادا بییر آز توند گئتسه ایپدیگ اودوموش اولاردیق. اونا گؤره ده نهایت درجه ده متانت ایله رفتار ائتدیگ.

بییر ایران ایستیقلا لیتینه خیدمت ائدیپ اونو تامین ائتمیشیک. بییریم نهضتیمیزین قودرتی چوخ بؤیوکدور. اونا گؤره بییر ائله یه بیلدیگ کی، ایسته دیکلریمیزی اله ائدک. مرکزی حؤکومتی قورخودان شئی فقط آذربایجان نهضتی ایدی. حتی بییریم علئیهیمیزه ۹ آی جیدی موباریزه آپاران شخصلر ایندی بییریم دموکراتیک نهضتیمیزی تحسین ائدیپلر و اونون بوتون ایرانا پاییلما سینا چالیشیلار. بو دا بییریم عاقیلانه سیاست و دوزگون ایقداماتیمیزین اثرینده اولموشدور.

بییریم قوردوغوموز حؤکومت موقدس و پاک سیاست اوزرینده اساسلانمیشدیر. خلقین آساییش و امنیت ده اونون نتیجه سینده عمله گلیمیشدیر.

ایرانین ایستیقلا لیتینی حیفظ اولونماسیندا اؤترو گرک ایرانین باشقا نوقطه لرینده یاشایان خلقلر ده آذربایجانلیلارین ایشیندن نومونه گؤتورسونلر. بییریم نهضتیمیز قورتارما ییب بلکه موباریزه میزین شکلی دگیشیلیدیر. اونا گؤره ده هرکس بو سازیشدن سو ایستیفاده خیالیندا اولوب و فیکیر ائده کی، گرک خلقه زور دئسین، بوکیمی اشخاصلا جیدن موباریزه اولوناجاقدیر. اولنار قانون و خلق موجازاتیندا قاجایلیمزلر. بییر بوتون ایران اهالیسینی اینقیلا با دعوت ائتمک ایسته مییرک. بلکه مملکتده دموکراسی اوصولونو عملن ایجرا ائتمگه چاغیریریق.

بییر قدر ده ایرانین عومومی وضعیتیندن دانیشماق لازیمدیر

بییریم میلی نهضتیمیزین باشلانغیندا تهران روزنامه لری شیطنت نوقطه یی نظر ایله یازیردیلار کی، اگر تهران آذربایجانا یاخشی باخسایدی و اورا عادیل حاکیم گؤندرسه ییدی آذربایجان نهضتی قاباغا چیخمازدی. لاکین ایشین حقیقتی بنله دگیل. نهضتیمیز فقط آذربایجان خلقی نین ایراده سی و ایمانی اوزرینده وجودا گلیمیشدیر.

آذربایجانلیلارین اؤز لرینه گؤره دیلی، آداب و روسومو، تاریخی، میلیتی و خصوصیتی واردیر.

آذربایجان خلقینی خوزیستانلییا، خوراسانلییا، و باشقالارینا بنزه تمک اولماز. او عومومیتده ایرانلی اولدوغو کیمی خصوصیتده ده آذربایجانلیدیر. او سیاست کی، خوزیستاندا ایجرا ائدیپلر بورادا اولای بیلمز. آذربایجانلی قرنلر بویو آزاد یاشاما ق ایسته بییردی، آذربایجان خلقی ایسته بییردی کی، اؤز سرنیویشتینده دخالتی اولسون. ایران تهراندان عیبارت دگیل. گرک تهران سیاستینده بوتون ایرانین تأثیری اولای. آذربایجان هر شکل ایله اولورسا اولسون اؤز خصوصیتینی حیفظ ائده جکدیر. آلتی یاشلی آذربایجان بالاسی نین آغزینا اؤزگه بییر دیلی، جبرن سوخماق اولماز. داعوا چؤرک و یاخشی حاکیم داعواسی دگیلدیر. دئمک میلی نهضتیمیز داها درین و عمیق سبیلردن مئیدانا چیخیمیشدیر.

بو نهضت فقط آذربایجانلی لیک تعصوبو اثرینده وجودا گلیمیشدیر. بونو آیری دونا گئیدیرمک و آیری جور تعبیر ائتمک سفاهتدیر. بییرسین کی، موحارینه نین نتیجه سینده ایراندا ایستیداد حؤکومتی بییخیلدی و اوندان سونرا ظاهرده دموکراسی بیر حؤکومت عمله گلدی. لاکین اونا هئچ دموکراسی دئمک اولمازدی. اونون ایش باشینا گلیمه سیله دؤولت دستگاهیندا هئچ بییر دگیشیکلیک عمله گلیمه دی. بییر بوظاهیری دموکراسی هئیات حاکیمه یه ایطمینان ائده بیلیمزدیک، اوندان اؤترو کی، ۱۳-جو مجلس اعضاسی نین هامیسی و ۱۴-جو مجلسه سئچیلنلرین اکثریتی اولنار ایپدی کی، رضاخان اؤزو اولنارا قاپا قکی مجلسلرده بییر وئرمیشدیر.

حقیقتده ایراندا رضاخاندان سونرا هئچ بیر تغییرات عمله گلمه میشدی. فقط ایستیدادین شکلی دگیشمیشدیر. واقعه رضاخانین یئرینی اوندان داها کیچیک، داها حریص اولان سهیلی لر و تدبیر لر، حکیمی لر، ساعدلر و صدراشرافلار توتوموشدولار.

بئله لیکله ده ایراندا خلق آزادلیغی اوچون بؤیوک بیر خطر حیس اولونوردو. قورخو گوندن گونه آرتیردی.

چونکی موچاریه قورتارانان سونرا موتفیقلر ایرانان خارچ اولاجاق ایدیلر. اولار ایراندا اولارکن مورتجعلر بیر قدر ظاهیری گؤزلمگه مجبور اولوردولار. بئله لیکله ایراندا ایکی قووه آراسیندا کسگین موباریزه گئیدردی. بو ایکی قووه دن بیری قالمالی ایدی. خلق قووه لری گونوگوندن ضعیف لنیردی.

ایرتیجاعی قووه لرین البنده حؤکومت و پول و سیلاح اولدوغونا گؤره اولار قووت تاپیردیلار. اولار بئرلرده کندیلیری اینجیتمگه، آزادیاخه روزنامه لری توقیف ائتمگه، ایتیجاهه و آزادیاخه تشکیلاتلاری باغلاماغا باشلامیشدیلار.

بئله بیر زماندا ایران خلقی نین آزادلیغی نین اورتادان گئتمه سی اوچون بیر یول فیکیر ائتمک لازیم ایدی. آزادلیق موباریزه سی حیات و مومات موباریزه سی ایدی. او واخت بیز یولداشلاریمیزلا فیکیرلشیم و هرچوره صؤحبت آندیردیک نتیجه اله گلمیردی.

نهایت، بیز گوردوک کی، دانیشماق ایله بیر نتیجه الیه اولماز. گرک گوجون قاباغینا گوج ایله چیخماق. اونا گؤره ده ۱۲- شهر یورده آز عیده ایله جسورانه قدم گؤتوروب قاباغا چیخدیق و آذربایجاندا آزادلیغی حیاتا کئچیرمکله بوتون ایراندا آزادلیغین تأمین اولونماسینی نظرده توتدوق. او واخت بیز آشیکار صورتده یازمیشدیق کی، بوتون ایران آزادلیغینی تأمین ائتمک اوچون آذربایجاندا بؤیوک بیر نهضت یاراتماق لازیمدیر.

ایران ایرتیجاعی آذربایجان خلقی نین ایله بیخیمالیدیر. اونا گؤره بوگون دئییریک کی، آذربایجان ایران آزادلیغی نین ضامنیدیر. اگر بوندان سونرا مورتجعلر قووه تاپیب ایضا ائتدیگیمیز مووافیقتنامه نین تک بیر ماده سینه ال وورسالار بئنه آباغا قالخیب اونو موذافیعه آنده جه بییک.

بیز بیر ده ایرتیجاع بو بوندوروغو آلتینا گیرمه به جگیک. گرک ایرتیجاعین قاباغی آلینسین. بیزیم اعلامیه میز نشر اولونان گونه دک ایرتیجاع تلقراف و ایجتیماعدان قورخماییب خلقین سؤزونه اهمیت وئریمیردی. بیزیم اعلامیه میز اول دفعه اولارین کورکونه بیره سالدیسدا اونا اهمیت وئریمه ییب دئیلر کی، بو اعلامیه ده دئیلمیش سؤزلردن بیریدیر.

بیز بو مؤوقعدن ایستیفاده ائدیپ فیرقه تشکیلاتینی برق آسا بیر صورتده وجودا گتیریب محلی حزب توده تشکیلاتی ایله بیرلشیم واحید قودرتلی بیر فیرقه وجودا گتیردیک. مراغا، سراب، میانا و زجاندا فداییلریمیزین توفنگلری نین سسی ائشیدیلن گونه دک مورتجع حؤکومتلر بیزیم اعلامیه لریمیزین حقیقی قودرتینی درک آنده بیلمه میشلردی. او واختدان بری آذربایجان قودرتلی بیر عامیل تانیندی.

مورتجعلر اولجه ایسته بیردیلر جورجور یوللار ایله بیزیم تشکیلاتیمیزین نهضتیمیزین قاباغینی آلسینلار. اونا گؤره ده آذربایجانا کانتوزیان، زنگنه و وره رام کیمی ساتقینلاری گؤندرمیشدیلر. ولی نتیجه ده اومیدلری کسیدلی و ثابت اولدو کی، خلق نهضتینی آرادان آپارماق اولماز.

تجرویه اولار اوچون یاس آور اولدو، ثبوت ائتدی کی، بو نهضت آذربایجان خلقی نین قلیبندن قویان بیر توفان ایمیش. بیزیم موباریزه میز ایرتیجاعین ظولم و اسارتیندن قورتارماق موباریزه سی ایدی. بو موباریزه ده میلت بیزیم آرخامیزدا دایانمیشدی. عئین زماندا ایران آزادیاخلاری دا آذربایجان نهضتینی دوشونوب و اونو تقویت آندیردیلر. بورادا ایرتیجاع ال-آباغینی ایتیریب خارچیلره موتوسیل اولماغا باشلادی و ایسته دی کی، بیزیم نهضتیمیزین رنگین دگیشدیریب های-کوی ایله اونو آرادان آپارسینلار. لاکین خلقیمیزین مؤحکم ایمان و عقیده سی اولارلا فایق گلدی. اونا گؤره ده مجبور اولدولار، فقط بیر رای اکثریتی ایله آقای قوام اولسلطنه نی حؤکومت باشینا گتیرسینلر و اونون واسیطه سیله آذربایجانین دموکراتیک نهضتی ایله حسابلاشسینلار. بو، گودشت دگیل ایدی. بلکه اولار مجبور ایدیلر. مورتجعلر بیلدیردیلر کی، آقای قوام اولسلطنه اوزون-اوزادی تجروبه سی نین ساپه سینده ائبله به بیله حک آذربایجان ایله راضیلاشماغا یول تاپسین. البته آقای قوام اولسلطنه نین ایش باشینا گلمه سی بیزیم اوچون مووفقیت ایدی. لاکین اونون کابینه سینده بئنه ده ایران مورتجعلری بیرلشمیشدی. اولاری کابینه به دعوت ائتمگه آقای قوام مجبور ایدی. بو ایشی گؤرمه سهیدی اکثریت قازانا بیلیمزدی. بو دا آقای قوام اولسلطنه نین اوستادلیغینا دلیل اول بیلر ایدی. ایران مجلسینده ایرتیجاعی هدفلردن باشقا بیر ده خصوصی هدفلر واردیر کی، هر کس چالیشار اؤز آداملارینی ایش باشینا گتیرسین.

آقای قوام نوماینده لرین روحیه سینده بلد اولدوغو اوچون بوندان ایستیفاده ائتمگه مووفق اولدو. اوندان باشقا آیری جور بیر یول یوخ ایدی.

الته آقای قوام اولسلطنه گله جکده او آدمالاردان یاخاسینی قورتاراجاقدیر. بو ایشی گۆرمزسه تکیه ائتمک ایسته دیگی آزادیاھلارین اعتیما دینی جلب ائده بیلمه به جکدیر. بو کابینه کیریلوفون معروف بالیق، اوردک و خرچنگین عرابا چکمک حکایه سینی خاطیره گتیریر. بونولا بئله کابینه هرکسدن تشکیل اولورسا اولسون آذربایجان نهضتی نین تکاملو اثرلرینده مئیدانا چیخمیش و بیزیم ایله حسابلاشماق مجبوریتینده قالمیشدیر. حتا کابینه ده ائله آدمالار واردیر کی، آذربایجان دلی اوندان اؤترو اؤلومدن بدتردیر. باویجود این او، بو دیلین آذربایجاندا تدریس و اینکیشافینا انگل توره ده بیلمه میشدیر.

ایندی بیز نه اینکی ایبتیدایی مکتبلرده حتی موتوسیطه و عالی مکتبلریمیزده ده اؤز آنا دیلیمیزده تحصیل ائتمک حقینی آماغا مووفق اولموشوق. بوندان باشقا اساس مسأله لردن بیر ده تورپاق مسأله سیدیر. بیز ۱۲- شهر یور بیاننامه سینده فقط خالیسه و خلق دوشمنلری یئرلری نین اکیچیلر آراسیندا بؤلومنه سینی ایرلی سورموشدوک. ایندی مباریزه نتیجه سینده بو ساحه ده داها آرتیق مووفقیت قازانمیشیق و تهران ایسه بیزیم دالبیمیزجا گلگه مجبور اولموشدور.

الته اونلاری بو ایشلره وادار ائدن بیزیم قودرتلی نهضتیمیز و دوزگون سیاستیمیزدیر. بونولا دا ایرتیجاعین ارکانینا بؤیوک رخنه دوشموشدور. بو واسیطه ایله ۴۰ ایل تمام مشروطه اینقیلابی نین نهالی نین اوستونده قالان آغیر داش بیر آز دا اولسون کنارا چکیلدی. مشروطه اینقیلابی اوندان اؤترو ایدی کی، خلق حاکیمیتی اؤز ایله آلسین. لاکین داخیلی و خارجی مورتجعلر اونو بوغموشدو. حاکیمیت موستبید شاهین الیندن موستبید آدمالارین ایله دوشموشدو. بیزیم نهضتیمیز ۴۰ ایل راکید قالمیش مشروطه نهضتینی دیریلندی. ایندی البته ایرتیجاع تمامیه اولوب آرادان گئتمه بییدیر. بلکه اونلار ۱۵-جی مجلسده یئنه ده نوفوذ تاپماق ایسته ییرلر. اونلار فیرقه تشکیلاتیمیزدان قورخورلار. بیزیم نهضتیمیز ایراندا بؤیوک بیر زمینه حاضیرلادی. آذربایجان نهضتی بؤیوک بیر فیرقه به و خلقه تکیه ائیدیر کی، بودا بؤیوک بیر عاملدیر. آیری بیر عامل گوندن - گونه آزادیاھه تشکیلاتلارین گوجلنمه سی و تورپاق بؤلگوسو نتیجه سینده ایران کندیلیرلری نین نظری نین جلب ائتمه سی و اونلاری نهضتیمیزه طرفدار حالینا سالماسیدیر. دئدیگیم کیمی تاریخین مؤعجوزه لریندن بیر ده قوام اولسلطنه حؤکومتی نین تشکیلی ایله بیزیم خلق قوشونلاریمیزین تشکیلی نین بیر وقته تصادوف ائتمه سیدیر.

بیر نئچه کلیمه ده مووافیقتنامه حقیقده دئمک لازیمدیر

سیزه تقدیم ائدیگیمیز مووافیقتنامه بو ساده لیکله مئیدانا چیخمامیشدیر. اونون هر بیر ماده سینده موکرر حلاجلیق اولونموشدور. میلی حؤکومت اؤزونو خلقین و تاریخین قاباغیندا مسول گؤروردو کی، ایشی سهل توتمامیش وار قوهه سیله خلقین حوقوقوندا مودافیه ائتمیشدیر. ایجازه وئرن باغلانان مووافیقتنامه نی اوخوماقدان قاباق اونون ضامین ایجراسی باره سینده بیر نئچه سؤز دئیم. اولن بونو بیلمه لی سیز کی، بیز بو ایشی باشلاپان زمان ضامین ایجرا اول بیلن هئچ بیر قودرته مالیک دگیلدیک.

او واخت بیز هئچ نؤوع واهیمه به یول وئرمه ییب ایسته دیگیمیزی آماغا موووفق اولدوق. ایندی ده اونو ساخالایا بیله جگیمیزه ایمانیمیز واردیر. بیز ده بو مووافیقتنامه نین بیرینجی ضامین ایجراسی خلقیمیز و میلی مجلسیمیز دیر. بو مجلسیمیز همیشه آدیقلاریمیزین ضامین ایجراسی اولاجاقدیر. آذربایجان همیشه اؤز مجلسی نین دالبینجا گنده جکدیر.

خلقیمیز و مجلسیمیزین ضامین ایجراسی ایسه فیرقه میزدیر. فیرقه هئجوجه ایله مورتجعله ایمکان وئرمه به جک کی، آدیقلاریمیزی اورتادان آپارسینلار. مجلسیمیزی یارادان فیرقه میز اونون دا ضامین ایجراسیدیر. دیگر ضامین ایجرامیز آذربایجانین خارجی بنده و ایران داخیلینده کی آزادیاھه قوهه لردیر. اونلار بیلیرلر کی، بیز اولماساق اونلاری آرادان آپاراجاقلار. اونلار بیزدن حیمایت ائدیب و بیزدن ده کؤمکلیک گؤزله ییرلر. بو ایسه قووتلی بیر ضامین ایجرا دیر.

آذربایجان آزادلیغی نین دیگر بیر ضامین ایجراسی گله جک مجلس شورا میلی دیر. اونا گؤره گرک بیز ائله نوماینده لر اینتیخاب ائدک کی، اونلار خلق طرفدارلاری اولسونلار. شوبهه سیز کی، بیز اونا دا نایل اولاجاغیز.

بیز گرک گله جک مجلسی ائله حالا قویاق کی، او آزادلیغین مرکز ثقلی اولابلسین. هرگاه بیز مووفق اولاق کی، آذربایجاندا و ایرانین باشقا نوقطه لریندن آزادیاھه عونصورلر مجلسه اینتیخاب اولونسون اوندان ایرتیجاعین قوهه سینی سیندیریب ایراندا آزادلیغی ابدی صورته تامین ائتمیش اولاریق.

ایندی بیزیم قارشیمیزدا ایکی یول وار، یا گرک مجلسده اکثریتی وجودا گتیرک و یا گرک اؤز قوهه میزله آدیقلاریمیزی حیفظ ائدک. اگر ایسته یه لر کی، آدیقلاریمیزا ال اوزادالار اوندان خلقیمیز اؤز گوجو ایله ایسته دیکلرینی آلاجادیر.

من اؤز فیرقه‌میز و تشکیلاتیمیزین گوجونه اینانمیشام. بیزیم فیرقه‌میز مشروطه کؤتوگو اوستونده گؤبرمیش بیر ناهالدير. من فیکیر ائدیرم کی، آذربایجاندا گئدن نوماینده‌لرین هامیسی آزادیاخه اولاجاقلار. بونا هئج شوبهه یوخدور کی، فیرقه‌میز ایمانلی آدمالاری نامزد ائده‌جک. خلقیمیز آرتیق دوشونوب و بیلیر کی، آذربایجانلیلارین منافعی حیفظ ائدن یئگانه بیر قوهه وارسا او دا آذربایجان دموکرات فیرقه‌سیدیر. گرک خلقیمیزین ایچینه ایتحاد، ایمان و قارداشلیق اولسون. ایتحاعی فیکرلرین ضامین ایجراسی دا بیزیم بیر-بیرلریمیزه عدم اعتیقاد و عدم ایتحادیمیز اولایلر. بیز گرک وار قوهه‌میزله ایتحادیمیزین پوزولماسینا یول وئرمه‌یک. هر او آدم کی، آذربایجانلیلارین ایتحاد و ایتفاقینا ضید اولسا، بیرحمانه اولاراق آرادان آپاریلجاقدیر. بو مووافیقتنامه بیزیم موبارزه‌میزین نتیجه‌سینده الیه ائدیلیدیر. بونولا دا بیزیم موبارزه تاریخیمیزده یئنی بیر صحیفه آچیلیر. نهضتیمیز االدیقلارینی بورادا ثبت ائدیر و موبارزه‌میزین ایکینجی دؤوره‌سینه قدم قویور.

***

سونرا آقای پیشه‌وری مرکزی دؤولتین ۷ ماده‌لی ایبلایه‌سینی و ۱۵ ماده‌دن عیبارت اولان مووافیقتنامه‌نی اوخویاراق هر ماده‌نین اطرافیندا موفصل صورتده شرح وئردیلر.

یئنی دؤور ، یئنی شوعلار

تهران ایله مووافیقتنامه باغلانیدان سونرا فیرقه‌میز یئنی بیر دؤوره‌یه قدم قویدو. بو دؤوره قارشیمیزدا دوران وظیفه‌لره گؤره فیرقه‌نین خط حرکتینی دگیشدیرمک لازیم گلدی. اگرچی مووافیقتنامه واسیطه‌سینه بوتون مساله‌لر حل اولونمامیشدیر، مخصوص ایتظامات قوهه‌سی و قوشون تشکیلاتی مساله‌سی بیلا تکلیف حالدا دیر و بو سطیرلری یازان گون همان مساله‌لری قطعاً صورتده حل ائتمک اوچون تهران، آذربایجان ایالتی انجومنی ریسی‌نین تحت ریاستینده بیر هئیات گؤندریلمیشدیر، بونولا بئله موبارزه‌میزین گئدیشینده بؤیوک بیر دؤنوش حیص اولونماقدادیر.

بو دؤنوش مونسبتیله فیرقه اؤز خط حرکتینه تغییر وئرب شوعلارینی دگیشدیرمیشدیر. دونه قدر بیز آذربایجان خلقینی اسارت آلتیندا ساخلایان ایستیداد و ایتحاع قوهه‌لرینی ازب اورتادان چیخارماقلا، اؤز حاکیمیتیمیزی، میلتمیزی، اؤزوموزون میلی دیل و میلی خصوصیاتا مالیک بیر میلّت اولدوغوموزو ثبوت ائتمگه و بو حق اینکار ائدیپ نهضتیمیزه قارشى دورانلاری سیلاح گوجو ایله یولوموزون اوستوندن گؤتورمگه چالیشیر، عئین زماندا خلقیمیزین سعادتینی تامین ائتمک اوچون بؤیوک ایصلاحات نقشه‌لری تهیه و اونو فؤوریتله شروع ائدیردیک.

فیرقه‌نین دوزگون رهبرلیگی سایه‌سینده آیاغا قالخمیش خلق ایسه آجلیغا، سوسوزلوعا و محرومیته باخماپاراق فیرقه‌میزین شوعلارینی عملی ائتمک اوغروندا هر جور فداکارلیغا حاضر اولدوغونو عملن ایشات ائتمکده ایدی. بو ایسه بیزه مستقیل بیر صورتده حرکت ائتمک اوچون گئنیش فعالیت مئیدانی و بؤیوک ایمکانلار یارادا بیلردی. بو گون ایسه شرایط دگیشمیشدیر. ایندی آلدیغیمیز حق و ایشات ائدیغیمیز میلتمیزی ساخلاماقل خلقین سعادت و اوچون باشلادیغیمیز ایصلاحات ایدامه وئرمک وظیفه‌سی مئیدانا چیخمیشدیر. بونو ایسه فیرقه یارادیپ موسلح فدایی دسته‌لری تشکیل ائتمک، ژاندارم و ایتحاعی قوشون دسته‌لرینی سوروب آذربایجان توپراغیندان چیخارتماقدان داها چتین بیر مساله دیر. بو ایشده قانی سوبوقلوق، مؤحکم عزم و ایراده، تشکیلاتی ایتظاما سالماق، فیرقه افرادی و خلقین روحیه‌سینی حیفظ ائتمک کیمی آغیر و موشگول مساله‌لر مئیدانا چیخیر. دونه قدر حاکیمیت یولوندا موبارزه ائدیغیمیز اوچون احساساتی تحریک اولونموش خلق آسانلیق ایله آردیمیزجا گلیردی. بو گون اونو گئیرمک اوچون مونظم تشکیلات و اساسلی تبلیغاتا احتیاج واردیر. او ایندی گرک دوشونجه و بیلک اوزرینده ایرلی چکیلسین، احساسات آنی ایشلرده فایدالی اولایلر. اوزون و تدریجی موبارزه‌لرین سیلاحی ایسه بیلگی و تشکیلاتدیر.

اونا گؤره دیر کی، فیرقه تشکیلاتی‌نین اهمیتی مئیدانا چیخیر. اونا گؤره دیر کی، خلقین آنلاقلی و دوشونجه‌لی طبقه‌سی دؤولت تشکیلاتیندا زیاده فیرقه اطرافیندا داها آرتیق دوشونوب اونون ایشلری‌نین گئدیشینه داها آرتیق توجه ائدیر.

فیرقه‌میزین باشچیسى موکرر دئمیشدیر کی، بیز صدر مشروطیت آزادیاخه‌لاری‌نین سهولرینی بیر داها تکرار ائتمه‌یه‌جکیز. بو بؤیوک سیمالار، چوخ معلوماتلی رهبرلر آز دگیل ایدی. اونلارین گؤستردیکلری ایستقامت و نیشان وئردیکلری قهرمانلیقلار دا چوخ بؤیوکدور. ولی اونلارین الیه ائدیقلری آزادلیغی ساخلاماق اوچون دوشونه‌بیلیمه‌لری سهو و ایشتیباه حساب اولونور. آقای پیشه‌وری‌نین همیشه ایصرار ایله تکرار ائدیگی مساله بودور. او همین جهتدن دیر کی، اؤز نیطقلرینده و یازیلاریندا فیرقه عوضولرینه الیه ائدیلن بؤیوک مووفقیترلره گوه‌نئب صاباحی اونوتامالارینی همیشه تاپشیریدیر، «آزادلیغی آلماق کافی دگیل اونو ساخلاماق، اوندان خلقین سعادت و اوچون ایستیفاده ائتمک شرطدیر!» شوعلارینی تکرار ائدیر. بؤیوک مشروطه‌چیلر مشروطه‌نی

آلدیلار ولی اونون ساخلانماسی اوچون بیر تدبیر گنجیرمه ییب، بیر تشکیلات وجودا گتیرمه دیلر. آقای پیشه وری بونو اونلار اوچون بؤیوک سهو حساب آئدیر و بونون تکرار اولونماماسینی تاپشیریر. و فیرقه میز ایسه بو مساله یه توجه آئتدیگی اوچوندور کی، تشکیلاتیمیزی گوندن گونه قووتلندیرمک و خلقی اونون اطرافینا توپلاماق مساله سینه هر بیر ایشدن آرتیق اهمیت وئریر.

هرگاه پولاددان مؤحکم اینتیظام و بیرلیگه مالیک اولان فیرقه تشکیلاتیمیز اولمازسا مووفقیتلریمیز مشروطه چیلرین مووفقیتلری کیمی مووقتی اولوب ایرتیجاعی عونصورلر آبالاناراق اونو اؤز ایستیفاده لری اوچون یئنی بیر واسیطه اولماق درجه سینه تنزول وئره بیله جکلر.

بو خطری حیس آئتدیگی اوچوندور کی، فیرقه میزین صدری بوتون فیرقه عوضولرینی، بوتون خلقی و بوتون آزادیخاھلاری فیرقه یه توجه گؤسترمگه، فیرقه نین دالینجا گتتمگه، فیرقه ایشلرینی هر بیر آیری ایشه ترجیح وئرمگه دعوت آتتمیشدیر.

هر بیر ناموسلی آذربایجانلی ایستر کیشی، ایستر آراد، ایستر قوجا، ایستر جوان کیم اولورسا اولسون بیرنجی نؤوبه ده اؤزونو دموکرات فیرقه سی نین فدایی سی و سربازی حساب آتتمه لیدیر.

او هر ایشه ایقدام آئتدیکده دوشونمه لیدیر کی، بو ایشه فیرقه نه جور باخیر و بو ایشین بیزیم گونده لیک شوعاریمیز ایله نه کیمی علاقه و تماسی اولای بیلر.

بئله اولمازسا آیینان آزادیگی ساخلانماق، اوندان خلقین سعادتیی اوچون ایستیفاده آتتمک اولماز.

هنوز خلق فیرقه میزه اینانیر. اوندان اؤز آتیه سی اوچون بؤیوک اومیدلر گؤزله ییر. هنوز قوجا آرادلاردان باشلا ییب کیچیک یاشلی قیزلارا قدر، قوجا کیشیلردن جوان اوشاقلارا کیمی هامیلیقلا صاباحین قورخولو نا اومیدلیگیندن خیلاص اولوب فیرقه میزین اومیدیه یاشاماقدادیرلار.

هنوز خلق اورگینده دئییر، بیزیم فیرقه میز وار، بیزه دوزگون رهبرلیک آئدن بؤیوک لریمیز وار. اونلار بیزی آچیندان تلف اولماغا، فلاکتده دوشمگه، یولچولوق و گدالیغا محکوم اولماغا مئیدان وئرمه یه جکلر. خلق بیزه، بیزیم فیرقه میزه، بیزیم باشچیلاریمیزا، بیزیم فیرقه میزین صدرینه بو نظر ایله باخیر.

آذربایجان کندلی قیزلاری نین جاهازی، آذربایجان کندلی جوانلاری نین دیرلیک سرمایاسی بیللاخه آذربایجان زحمتکش لری نین گله جکده اولان اومید منبعی بودور.

بونا گؤره دیر کی، خلق اولکده اولان هر بیر دگیشیکلیگه و هر جور تبدولاتا قورخو و اومید ایله باخیر. چونکی هامی اونون دوزگون رهبرلیگینه عادت آتتمیش اونون صداقتینه و قودرتینه اینانمیش اونو اؤزو اوچون اورگی یانان آنا حساب و اینتیخاب آتتمیشدیر. او حیس آئدیر کی، اگر فیرقه یه بیر طرفدن صدمه وارید اولارسا اونون شخصی و ایجتیماعی زیندگانلیگی یوزولاجاق، بونونلا دا عوموم خلقین گله جگی محو اولاجاقدیر.

بو گونه قدر خلق فیرقه میزه او گؤز ایله باخمیشدیر. شهر یورین آذربایجان خلقینه وئردیگی بؤیوک سعادت واسیطه سی و بؤیوک اومید چیراغی دا بودور، یعنی فیرقه میز دیر. ایکینجی ایله قدم قویارکن بو مؤحکم پایا اوستونده ایشله مه لی و خلقین سعادتیی آزادلیگی نین عظمتلی بیناسینی همین اساسین یعنی خلق اعیتمادی نین اوزرینده قورمالی ییق.

البته خلق بیزیم قارا فاش-گؤزوموزه عاشیق دگیلیدیر. خلقین اکثریتینی تشکیل آئدن کند و شهر زحمتکش لری بیزی شکل و صورتیمزه گؤره بگنمه میشدیر. بیزیم گؤردوگوموز ایشلر، گؤستردیگیمیز ایستعداد و بوروزا وئردیگیمیز حقیقتدیر کی، اونلارین بیزه اولان محبتینی تؤولید آتتمیشدیر. بو محبتی ابدیلشدیرمک اوچون ایندی داها آرتیق فعالیت گؤسترمک و داها آرتیق ایستعداد بوروزا وئرمک لازیمدیر.

اون ایکی شهر یور موراجعتنامه سینی یازارکن، فیرقه میزین رهبری آقای پیشه وری فقط ایکی نفر یعنی آقای شیبستری و آقای بادکان ایله راضیلاشمیش و بوگون فیرقه میزه رهبرلیک آئدن بو اوچ فدایی، ال بیرلیکده ایشه باشلامیشلار. ایدی ایسه آقای پیشه وری ایکی یوز مینه بالیغ اولان فیرقه نین صدری حساب اولونور. آقای شیبستری ایسه خلقین مباریزه سی نتیجه سینده اله آئدین ایالتی انجومنی نین باشیندا دورور. آقای بادکان ایسه هر ایکی رییسین موعاونت مقامینی درک آتتمکله فیرقه رهبرلیگی و انجومنین فعالیتینده بؤیوک وظیفه لر انجام وئریر.

ایندی فیرقه میز ایچری سینده یوزلرجه قهرمان رهبرلر مئیدانا چیخمیشدی.

بیر ایلیک مباریزه نین نتیجه سینده دونه قدر آدی-سانی خلقه مجهول اولان ساده اینسانلار آراسیندا لیاقتلی حربی افسرلر ده یئتیشدیریلیمیشدیر: ژنرال دانشیان، ژنرال کبیری، ژنرال کاویان، سرهنگ آرام، سرهنگ جاویدان،

سرهنگ قولی صحی، و سایر فدایی باشچیلاری بو گون بؤیوک لیاقت و یارارلیق گؤسترمکله نه تک آذربایجان، بلکه بوتون ایراندا اؤز لیاقت و ایستعدادلاری سایه‌سینده شؤهرت قازانمیش و خلقیمیزین داباقلاری اولماق مقامینا گلیمیشلر.

ایندی بیزیم فیرقه تشکیلاتلاریمیزین باشیندا جیدی و فداکار جوانلاریمیز واردیر کی، بیر ایل بوندان اول اولنلارین وجودی موثیمیر- ثمر (یعنی فایدا و ثریجی بیر وجود) حساب اولونا بیلیمزدی.

بیز آقای پیشه‌وری‌نین دئدیگی کیمی چوخ ایش گؤرموشوک، عاغیلا گلمه‌ین مووفقیتلره نابل اولموشوق، لاکین بو هئچ ده کافی دگیلدیر. ایندی وظیفه‌میز داها آغیر و ایشیمیز داها چتیندیر.

بیز گرک آدیقلاریمیزین ساخلانیلماسی وسایلینی تامین ائدک و باشلادیغیمیز ایصلاحاتین ایدامه‌سی اوچون قانونی یوللار تاپاق. خلقیمیزین آزادلیق و سعادتینی تامین ائتمک اوچون اطرافیمیزدا اولان کثیف موحیطین تمیزلنمه‌سی وسیله‌لرینی تهیه ائدک. بو ایسه داها آغیر و ایشیمیز داها موشگول بیر ایشدیر.

اگر بونا اولسایدی ایران مورجع عونصرلری تحت حاکیمیتینده قالسین، او حالدا بیزیم مووفقیتلریمیزین الیمیزده قالماسینا هئچوجهیله اومید باغلاماق اولماز. بیر بو ایشی دایمن نظرده توتمالی‌بیق، اونا گؤره ایکنجی ایله فعالیتیمیزی آذربایجان داخیلینده محدود ائتمه‌یب عوموم ایران آزادیاھلاری‌نین آپاردیقلاری آغیر و شدید مباریزه ده ایشتیراک ائتمه‌لی‌بیق.

بیر ایلیک مباریزه بیزیم اوچون ایران خلقی آراسیندا بؤیوک نوفوذ، شؤهرت و اعتبار وجودا گتیرمیشدیر. بوندان ایستیفاده ائدیپ ایران ایرتیجاعینی سرنیگون ائتمک یولوندا بؤیوک قدملر گؤتورمه‌لی‌بیق. ایندی بوتون ایران آزادیاھلاری بیزه قارداشلیق الی اوزادیر، بیز اولنلارین اللرینی سیخیب بیرلیکده مباریزه‌میزه ایدامه وئرمه‌لی‌بیق. ایران آزادیاھلاری اعتبار ائدیپ کی، بیزیم میلی دموکراتیک نهضتیمیزین اثری آذربایجان حودوندا محدود اولماییب بوتون ایرانلی ایشیقلا ندیرمیش و بوتون ایران آزادلیغینی تضمین ائتمیشدیر. بیزیم غفلتیمیز اولورسا بوتون ایران آزادلیغی‌نین ایضاحلالینا سبب اولاییلر.

بو مسالهنی آقای پیشه‌وری تهراندا اولارکن حزب توده تشکیلاتی‌نین رهبرلرینه آجیق بیر صورته بیلدیرمیشدی. اولنلار آذربایجان ایله حؤکومت آراسیندا مورید موذاکیره اولان مووافیقتنامه‌نین بیر نؤوع قورتاریب ایشینه خاتمه وئریلمه‌سینی ایرلی سورموشلردی. آقای پیشه‌وری اؤزونه مخصوص صاف و ساده‌گولوق ایله جواب وئرمیشدی کی، عزیز آزادیاھلار، سیز چوخ تلسمه‌بین، بیزیم بونوموزدا اولان وظیفه‌نین آغیرلیغینی دوشونون! بیز اگر یانلیش بیر خط حرکت گؤتوروب جیدی بیر ایشتیباها یول وئیرسک، تک آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی دگیل بوتون ایران خلقی‌نین آزادلیغی‌نین اورتادان گئتمه‌سینه باعث اولاییلیریک.

آقای پیشه‌وری او گون چوخ یاخشی حیس ائتمیشدی کی، بو گونه تک آذربایجان خلقی‌نین و بلکه بوتون ایران خلقی‌نین سعادت‌ی اونون ایمضاسینا باغلیدیر. او سیاست ایله آشینا اولان اورکلرین دؤگونتوسونو بئله، حیس ائتمه‌میش دگیلیدی. اونا گؤره اون بنش گونلوک دانشیق نتیجه‌سینده تنظیم اولونان مووافیقتنامه‌نی ایمضا ائتمه‌دن تبریزه موراجعت ائتدی. اؤز دوغما خلقینی، اؤز فیرقه یولداشلارینی موستقیم مشورت و ایتیفاقی ایله مسالهنی حل ائتمک ایسته‌دی.

بیزیم فیرقه عوضولریمیز و فیرقه باشچیلاریمیزین هامیسی بو مسولیتی حیس و درک ائتمه‌لی‌دیرلر. میلیونلارچا اینسانلارین سعادت‌ی بیزیم دوزگون رفتایمیزدان، دوزگون دوشونمه‌گیمیزدن و دوزگون ایشله‌مگیمیزدن آسیلیدیر.

ایندی بیر ایراندیر، بیر دموکرات فیرقه‌سی

بیز اینانیریک کی، فیرقه‌میز اوندان گؤزله‌نیلن بؤیوک وظیفه‌نی شرافتله انجام وئره‌حک و تاریخین قیزیل صحیفه‌لری ده اونون آدینی قهرمان فیرقه‌لرین سیراسیندا ثبت ائده‌جکدیر.

(سون)

تبریز، ۱۲ شهریور ۱۳۲۵

کیتابین سونو